

«ԲԱՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱՅ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ ՀՈՒՆԱՐԵՆ ԱՂԲՅՈՒՐԸ

Բանալի բառեր՝ Ասույթներ, թարգմանություն հունարենից, «Փարիզյան կորպուս», կեղծ Մաքսիմոս Խոստովանող, թեմատիկ բաժանում, հեթանոս իմաստուններ:

Սույն հատորում հրատարակվող «Բանք իմաստասիրաց» ժողովածուի՝ ԺԳ-ԺԴ դդ. ձեռագրերի հիման վրա Ռուզան Պողոսյանի պատրաստած քննական բնագիրը ստիպեց մեզ որոնումներ ձեռնարկել՝ եթե ոչ ողջ ժողովածուի, ապա նրանում ընդգրկված առանձին ասույթների հունարեն աղբյուրը պարզելու համար:

Անտիկ շրջանում և միջնադարում շրջանառվել են իմաստունների ասույթների զանազան հունարեն ժողովածուներ, որոնց կազմը հաճախ փոփոխվել է, անգամ նույն ասույթը տարբեր ժողովածուներում երբեմն վերագրվել է տարբեր հեղինակների: Մեզ են հասել մի շարք այդօրինակ ժողովածուներ, որոնցից ոչ բոլորն են առ այսօր հրատարակված և ուսումնասիրված:

Մեզ հասած և արդեն հրատարակված ամենածավալուն ժողովածուներից են «Փարիզյան կորպուսը» (*Corpus Parisinum*, այսուհետ՝ CP) և կեղծ Մաքսիմոս Խոստովանողի¹ (*ps.-Maximus Confessor*, այսուհետ՝ Max.) «Ընդհանուր տեղիները» (*Loci communes*):

CP-ն այդպես է կոչվել, քանի որ 1894 թվականից ի վեր հայտնի է եղել *Codex Parisinus Graecus 1168*-ի շնորհիվ, որի ԺԴ-ԺԵ դարերի մագաղաթյա 39-171 թերթերը² պարունակում են յոթ մասից բաղկացած ասույթների ժողովածու³: Հետագայում հայտնաբերվեց նույն ժողովածուի ևս մեկ ձեռագիր՝

* Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ք.գ.դ., gohar_muradyan@yahoo.com, հոդվածը ստանալու օրը՝ 21 նոյեմբերի, 2024, հոդվածը գրախոսելու օրը՝ 30 նոյեմբերի, 2024:

¹ Մաքսիմոս Խոստովանողը կամ Կոստանդնուպոլսեցին (մոտ 580–662 թթ.) եղել է աստվածաբան, թողել է հարուստ գրական ժառանգություն:

² Նույն կազմի մեջ ընդգրկված I-X թերթերը Ագապետոսի ասույթներ են (*Sententiae Agapeti*)՝ տպագրված 1509 թ. Վենետիկում, իսկ 1-38 թղթերը թերթերին ձեռագիր անանուն հոգեշահ խրատներ են:

³ 1. «Քրիստոնեական ծաղկաբաղ»՝ 568 ասույթ, 2. քրիստոնեության մասին հեթանոս հեղինակների 14 գուշակություն, 3. հեթանոս իմաստունների 556 ասույթ, 4. փաղվածքներ Ստո-

Codex Bodleianus Digby 6, ԺՁ դար՝ կազմով և բովանդակությամբ շատ նման փարիզյանին: Այդ երկու ձեռագրի համեմատությամբ բնագիրը հրատարակած Դենիս Սիրբիի կարծիքով ժողովածուն հավանաբար կազմվել է Ը դարում⁴: Նշենք, որ Յոհան Ստոբեոսի⁵ (Ե դար) կազմած ժողովածուն, որ Տեղայի կարծիքով, աղբյուր է ծառայել հայերեն ասույթների համար⁶, դրանցում ընդգրկված հեթանոս հեղինակների ասույթների կարևոր աղբյուր է համարվում⁷:

Max.-ը⁸ կազմվել է Թ դարում կամ Ժ դարասկզբին և 1000 թվականի շուրջ ընդարձակվել՝ լրացվելով նոր և ավելի ծավալուն ասույթներով (դա Max. II-ն է): Նրա մեծ տարածվածության մասին են վկայում մոտ ինը տասնյակ ձեռագրերը: Այն բաղկացած է թեմատիկ 71 գլխից, որոնցից 2-րդը (περί φρονήσεως – «Խոհեմության մասին») բովանդակությամբ համեմատելի է հայերեն ժողովածուի առաջին անվերագիր խմբի՝ խոհեմությանը⁹ նվիրված 10 ասույթների հետ, 4-րդը (περί ἀνδρείας καὶ ἰσχύος – «Արիության և ուժի մասին») «Յաղագս արիության» գլխի հետ,

6-րդը (περί φύλων καὶ φιλαδελφίας – «Ընկերների և ընկերասիրության մասին») «Վասն բարեկամաց» գլխի հետ,

9-րդը (περί ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας – «Իշխանության և տերության մասին») «Վասն իշխանաց» գլխի հետ,

33-րդը (περί ὀρκου – «Երդման մասին») «Վասն երդման» գլխի հետ,

17-րդը (περί παιδείας καὶ φιλοσοφίας καὶ παίδων ἀνατροφῆς – «Կրթության, փրիսոփայության և մանուկների դաստիարակության մասին») «Վասն խրատու» գլխի հետ,

18-րդը (περί εὐτυχίας καὶ δυστυχίας – «Բարեբախտության և անբախտության մասին») «Վասն բախտի» գլխի հետ,

բեռնից՝ 214 ասույթ) 5. Դեմոկրիտոսի, Էպիկտետոսի և Իսկրատեսի 97 ասույթ, 6. հեթանոսների՝ այբբենական կարգով դասավորված 228 ասույթ, 7. Մենանդրոսի մոնոստիֆոսներ՝ 304 ասույթ:

⁴ The Corpus Parisinum (A Medieval Anthology of Greek Texts from the Pre-Socratics to the Church Fathers, 600 B. C. – 700 A. D.), a Critical edition of the Greek Text with Commentary and English Translation, by **Denis M. Searby**, Books I & II, Lewingston-Queenston-Lampeter, 2007, Book I, p. 112.

⁵ Ioannis Stobaei anthologium, 5 vols., Ed. C. Wachsmuth, O. Hense, Berlin, 1958.

⁶ Տե՛ս Բ. Պողոսյանի հոդվածը, ծան. 2:

⁷ The Corpus Parisinum, Book I, p. 39-40, հայերեն 63 ասույթների հունարեն զուգահեռների սկզբնաղբյուրն իրոք առկա է Ստոբեոսի ժողովածուում, տե՛ս ստորև:

⁸ **Ps.-Maximus Confessor**, Erste kritische Edition einer Redaktion des sacro-profanen Florilegiums Loci communes, ed. **Sibylle Ihm**, Stuttgart, 2001. Առաջաբանում Սիբիլլե Իմը հիշատակում է ասույթների լատիներեն, սլավոներեն, հայերեն ու արաբերեն քաղվածությունները և նշում, որ դրանք հաշվի չեն առնված իր հրատարակության մեջ (SS. CIV-CV):

⁹ Հմմտ. Սուփերք հայկական, հ. Ա, Վենետիկ, 1853, էջ 9, «Իմաստութիւն»:

26-րդը (περί ἀμαρτίας καὶ ἐξαγορεύσεως – «Սխալի և ապաշխարության մասին») «Վասն խոստովանութեան» գլխի հետ,

43-րդը (περί ἰατρῶν – «Բժիշկների մասին») «Վասն բժշկաց» գլխի հետ,

68-րդը (περί γυναικῶν – «Կանանց մասին») «Վասն շար կանանց» գլխի հետ,

51-րդը (περί νόμου – «Թրեքի մասին») «Վասն արինաց» գլխի հետ,

41-րդը (περί προνοίας – «Նախախնամության մասին») «Վասն խնամոց» գլխի հետ,

12-րդը (περί πλούτου καὶ πενίας καὶ φιλαργυρίας – «Հարստության և արժաթափրության մասին») «Վասն հարստութեան» գլխի հետ,

30-րդը (περί μέθης – «Արբեցության մասին») «Վասն արբեցութեան» գլխի հետ,

23-րդը (περί τιμῆς γονέων καὶ φιλοτεκνίας – «Ծնողներին պատվելու և որդեսիրության մասին») «Վասն պատուոյ հարց» գլխի հետ,

11-րդը (περί κολακείας – «Քծնողության մասին») «Վասն շոգմոգութեան» գլխի հետ,

56-րդը (περί εὐγενείας καὶ δυσγενείας – «Ազնվազարմության և ցածր ծագման մասին») «Վասն լավագութեան» գլխի հետ,

20-րդը (περί σιωπῆς καὶ ἀπορρήτων – «Լռության և անճառելիի մասին») «Վասն լռութեան» գլխի հետ,

39-րդը (περί δόξης – «Փառքի մասին») «Վասն դատաստանի» և «Վասն փառաց» գլխի հետ,

65-րդը (περί θανάτου – «Մահվան մասին») «Վասն մահու» գլխի հետ,

9-րդը (περί ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας – «Իշխանության և տերության մասին») ևս մեկ «Վասն իշխանաց» գլխի հետ:

Հայերեն ասույթների զուգահեռները մեծ մասամբ Max.-ի նշված գլուխների հետ են:

Max.-ի յուրաքանչյուր գլուխ սկսվում է մեջբերումներով նոր կտակարանից, ապա Հին կտակարանից, նախանիկիական շրջանի եկեղեցու հայրերից, Փիլոն Ալեքսանդրացուց, Հովհան Դամասկացուց և Փոտ պատրիարքից, ապա դրանց հետևում են անտիկ իմաստուններին վերագրված ասույթներ: Նպատակը քրիստոնեական բարոյախոսությունը հեթանոս հեղինակների ասույթներով հաստատելն էր¹⁰:

¹⁰ Denis M. Searby, "Byzantine 'Encyclopedism', Sacro-Profane Florilegia and the Life of Saint Cyril Philotes," *ΔΩΡΟΝ ΡΟΔΟΠΟΙΚΙΑΝ. Studies in Honour of Jan Olof Rosenqvist*, Uppsala, 2012, p. 203.

Max.-ում ընդգրկված ասույթների հիմնական աղբյուրը CP-ն է¹¹:

200 ասույթից բաղկացած հայերեն հավաքածուի կորիզը՝ 148 ասույթ (1-5¹², 7-18, 21-22, 24-34, 36-64, 66-83¹³, 86-91, 93, 96-105, 107-117, 120-126, 128, 130, 132, 135, 139-148, 150-151¹⁴, 154-161, 163, 165-168, 173-175, 177-180), զուգահեռներ ունեն և՛ կեղծ-Մաքսիմոսի, և՛ Փարիզյան ժողովածուներում առանձին, հաճախ անկարևոր, տարբերակներով, իսկ քսան յոթը (6, 19-20, 23, 35, 65, 84, 92, 94-95, 106, 118-119, 127, 129, 131, 133-134, 136-137, 149, 152-153, 162, 169, 171-172) զուգահեռներ ունեն միայն Մաքսիմոսի մոտ: Հետևյալ ասույթների զուգահեռներ ենք գտնում այլ աղբյուրներում՝ 164 (Secundus¹⁵), 170 (DL¹⁶): Երեք ասույթի (85, 138, 176¹⁷) համար, որոնք պետք է որ թարգմանված լինեին, որևէ հունարեն զուգահեռ մեզ առայժմ չի հաջողվել գտնել:

Վերջին «Յաղագս աստուածութեան», բաժինը ամենայն հավանականությամբ նախնական թարգմանություն մաս չի կազմել և հետագայում է ավելացվել: Վերջին երեքը՝ 198-200, փոխառված են «Պիտոյից գրքից»՝ որոշ տարբերակներով¹⁸, 196-ի զուգահեռ ենք գտել Կղեմես Աղեքսանդրացու մոտ (Clem. Alex. Strom.¹⁹), իսկ 181-195 և 197²⁰ համարների ծագումն առայժմ չի հաջողվել պարզել: Ասույթների քրիստոնեական բովանդակությունը և դրանց վերագրումը հեթանոս հեղինակների ստիպում է հեռավոր զուգահեռ տեսնել «Փարիզյան կորպուսի» երկրորդ՝ գուշակությունների բաժնի հետ²¹:

¹¹ The Corpus Parisinum, Book I, p. 77; **Ps.-Maximus Confessor**, *Loci communes*, S. XVII.

¹² Երեք նախադասությունից բաղկացած չորրորդ ասույթի միայն առաջին նախադասությունը զուգահեռ ունի Max.-ում և CP-ում:

¹³ Սեկունդոսին վերագրված հայերեն ասույթը (82) զգալիորեն կարճ է հունարեն զուգահեռից:

¹⁴ Այս երկու ասույթները կարելի էր նաև մեկնաբանել որպես մեկ ասույթի մասեր: Այդպես է նաև Max.-ում, բայց CP-ում դրանք շատ հեռու են միմյանցից՝ մեկը չորրորդ բաժնում, մյուսը վեցերորդում:

¹⁵ *Secundus the silent philosopher*, Ed. **B. E. Perry**, Ithaca, New York, 1964.

¹⁶ **Diogenes Laertius**՝ *Diogenis Laertii vitae philosophorum*, ed. **H. S. Long**, Oxford, 1964-1966.

¹⁷ Այս ասույթն աղավաղված է թվում, առնվազն՝ թերի:

¹⁸ Հմմտ. I. «Պէտմ» 2, 5, II. «Խրատ» 3, «Գիրք պիտոյից»՝ *ՄՀ*, հ. է, Ը դար (Յաւելուած), Անթիլիաս-Լիբանան, 2007, էջ 751, 756, 761:

¹⁹ **Clemens Alexandrinus**, *Stromata*, ed. **O. Stählin**, **L. Früchtel**, **U. Treu**, 2 vols., Berlin, 2:1960; 3:1970.

²⁰ 197 հեռավոր նմանություն ունի Max.-ի մի ասույթի հետ:

²¹ Օրինակ՝ 194-րդը թերևս համեմատելի է CP 2. 11-ի հետ. «Գեղֆիում Ապոլլոնի մեկ այլ գուշակություն. Միայն երկնային լույսն ինձ վրա իշխանություն ունի, և շարշարվողն աստված է, և աստվածությունը չի շարշարվում: Քանզի նա և՛ մանկանացու է, և՛ անմահ: Նույնն արդեն թե՛ աստված է, թե՛ մարդ, կրելով այն ամենը, ինչ իր հորն է, ստանալով այն ամենը, որ իր մորն է, կյանքի կորովը՝ հորից, իսկ երկրային մորից՝ խաչը, գեղեզմանը, վիրավորանքը, վիշտը: Նրա աչքերից մի օր ջերմ արտասում է հեղվել: Նա հինգ հացով հինգ հազար հոգու է հագեցրել: Անմահն լինելով՝ ուժ էր ցանկանում: Բայց Քրիստոսն աստված է: Փայտի վրա է տառածվել: Մեռնելով ու թաղվելով նա համբարձվել է երկինք»:

Ակնհայտ է, որ հայերեն ասույթները թարգմանվել են «Max.-ի ընտանիքին»²² պատկանող մի ժողովածուից՝ հաշվի առնելով դրա մեծ տարածվածությունը և կառուցվածքը: Բացառված չէ, որ դա եղել է այդ ընտանիքին պատկանող մի համառոտ տարբերակ: Ուշագրավ է, որ թարգմանությունը ներառում է բացառապես հեթանոս հեղինակների ասույթներ:

Հայերեն ասույթների համեմատությունը հունարեն զուգահեռների հետ ցույց է տալիս, որ դրանց հատկապես ոչ շատ ծանոթ հեղինակների անունները երբեմն աղավաղվել են՝ հավանաբար գրիչների ձեռքով: Հերոդոտոսը դարձել է «Իրադէս» (8), Լակոնը՝ «Լակին» (17), Ղեոնիդեսը՝ «Ղեւիդէս» (18), Մուսոնիոսը՝ «Մոնիոս» (19), Պիռոսը՝ «Պաւոս» (20), Կլիտարքոսը՝ «Կալիստրատոս» (22), Դեմոկրիտոսը՝ «Դիմոկրատէս» (42), Իսոկրատեսը՝ «Սոկրատ(էս)» (54, 91, 106, 112, 141, 156), Սոստրատոսը՝ «Սոկրատէս» (132), Դեմոկրիտոսը՝ «Դիոկրատէս» (7) և «Դիմոկրատէս» (42, 80), Էմպեդոկլեսը՝ «Եմբեդոկրէս» (61), Փիլիստինը՝ «Փիլիստոն» (55), Ստիլպոն Մեգարացին՝ «Ոստիպոլին Իկարացի» (68), Փիլոքսենոսը՝ «Փիլաքսիոս» (83), Էպիկտետեսը՝ «Եպիտիքոս» (117), Թեոպեմպոսը՝ «Թէոպիտոս» (94, 129), Կլեոստրատոսը՝ «Կղէտոս» (109), Կրատեսը՝ «Կրատիտոտես» (125), Սկլերիոսը՝ «Նեկրիսոս» (133), Թեոփրաստոսը՝ «Թեփրատէս» (144), Զալեկոսը՝ «Նեկկոս» (153), Ամասիսը՝ «Ռամեսէս» (160), Կավսիացիք՝ «Կուսիանացիք» (171), Լիկուրգոսը՝ Շիկոգոս (177), Կոտիսը՝ «Կուտ» (179)²³: Բիաս անվան «Բիանտոս» սեռական հոլովածը հայերեն բնագրում հանդես է գալիս որպես ուղղական (5, 165):

Կան նաև ասույթներն այլ հեղինակների վերագրելու դեպքեր՝ Պլուտարքոսինը՝ «Պիթագորաս»-ին (10), Հռոմուլուսինը՝ «Դիմոսթենէս»-ին (28), Կատոնինը՝ «Կղուտարքոս»-ին²⁴ (32), Սոլոնինը՝ «Սոկրատ»-ին (50), Դիոգենեսինը՝ «Դեոդոր»-ին (60), Պլուտարքոսինը՝ «Իրոն»-ին (70)»-ին, Փիլոնի կնոջ անունը՝ «Կինն Դիմոգինէ»-ին (81), Զալեկոսինը՝ «Կիւոս»-ին (87), Հիպոկրատեսինը՝ «Յովսեպոս»-ին (136), Լիկուրգոսինը՝ «Աղեքսանդրոս»-ին (148), Կլիտարքոսինը՝ «Պղուտարքոս»-ին (159) և այլն: Հիշենք, որ հենց հունական ժողովածուների միջև ևս կան նման տարածայնություններ:

Ստորև բերում ենք հայերեն ասույթների հունարեն զուգահեռները, որոնք գտել ենք վերոհիշյալ ժողովածուներում և մեր նշած այլ աղբյուրներում՝

²² Այս բնորոշումը՝ Maximus family, պատկանում է Դենիս Սիբբին, տե՛ս Denis M. Searby, "Byzantine 'Encyclopedism', Sacro-Profane Florilegia and the Life of Saint Cyril Phileotes," p. 202:

²³ Մինչդեռ մյուսները ճիշտ են տառադարձված՝ «Պղատոն» (1, 53, 95, 116), «Պղուտարֆոս» (2, 107, 120, 135, 154), «Դիոդորոս» (9), «Սոկրատէս» (58, 167), «Աղեֆանդր(ոս)» (13, 49, 75, 113), «Արիստոմէլ» (16, 26, 41, 76, 113, 139, 155), «Մենամորոս» (33) և այլն:

²⁴ «Պղուտարֆոս» կամ «Կղիտարֆոս» անվան աղավաղված ձևն է թվում:

Թարգմանությամբ հանդերձ: Համարները համապատասխանում են Ռուզան Պո-
ղոսյանի քննական հրատարակության մեջ նշված համարներին: Բացակայող
համարներն այն ասույթներինն են, որոնց համար զուգահեռ չի հաջողվել գտնել:

1. *Πλάτωνος*. πρέπει μὲν που, ὦ μακάριε, τῷ τῶν μεγίστων προστατοῦντι
μεγίστης φρονέσεως μετέχειν (Max. 9.39/42²⁵, CP 4.178²⁶) – *Պլատոնի*. Վայել
է, ո՛վ երանելի, որ մեծագույն գործերի գրուի կանգնածը օժտված լինի մե-
ծագույն խոհեմությամբ:

2. Οἱ μὲν ξενιτεύοντες εἰς τὴν πατρίδα, οἱ δὲ φιλοσοφοῦντες εἰς φρονεῖν
κατασπεύδουσιν (Max. 2.15/14, CP 3.69) – (*Պլուտարխոսի*.) Ճամփորդները
շտապում են հայրենիք, իսկ փիլիսոփաները՝ դեպի խոհեմություն:

3. *Ισοκράτους*. Βουλευόμενος παραδείγματα ποιοῦ τὰ παρεληλυθότα
τῶν μελλόντων· τὸ γὰρ ἀφανὲς ἐκ τοῦ φανεροῦ ταχίστην ἔχει τὴν διάγνωσιν
(Max. 2.21/20, CP 3.145) – *Իսոկրատեսի*. Խորհելիս անցյալը դարձնու ապա-
գայի օրինակ, փնդի անհայտը հայտնիից է արագ հանաչվում:

4. Ὁ κακῶς διανοηθεὶς περὶ τῶν οἰκείων οὐδέποτε καλῶς βουλευέσεται
περὶ τῶν ἄλλοτρίων (Max. 2.22/21 [Isocr.]²⁷, CP 3.146) – Սեփական գործերը
վատ կառավարողը երբեք լավ խորհուրդ չի տա ուրիշների գործերի առիթով:

5. Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς, τίς ἄριστος σύμβουλος; ἔφη· Ὁ καιρὸς (Max.
2.44/44 [Bias], CP 6.64) – Երբ նույն մարդուն հարցրին՝ ո՛վ է լավագույն
խորհրդակիցը, ասաց՝ Ժամանակը²⁸:

6. *Φαβωρίνου*. Δέον τὰ τέλη τῶν πραγμάτων ἡμᾶς προορᾶν καὶ οὕτως
τὴν τούτων ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι (Max. 2.48/50) – *Փաբորինոսի*²⁹. Մենք պի-
տի նախ տեսնենք իրերի ավարտը և ըստ դրա ձեռնարկենք դրանք:

7. Τόπων μεταβολαὶ οὕτε φρόνησιν διδάσκουσιν, οὕτε ἀφροσύνην ἀφαι-
ρέονται (Max. 2.46/47, CP 6.190) – Տեղերի փոփոխությունները ո՛չ խելք են
սովորեցնում, ո՛չ էլ անխելությունն են վերացնում:

8. *Ηροδότου*. Ἴσον ἐκεῖνο, ὃ βασιλεῦ, παρ’ ἐμοὶ κέκριται, φρονέειν τε
εὖ καὶ τῷ λέγοντι χρηστὰ ἐθέλειν πείθεσθαι (Max. 15.53/65, CP 4.26³⁰) –

²⁵ Առաջին թիվը գլխի համարն է, ապա կետից հետո՝ ասույթի համարը Max.-ի տարբեր խմբա-
գրություններում՝ շեղ գծով միմյանցից բաժանված: Max. 68./24 (84, տե՛ս նաև 137, 142,
153, 172) տիպի համարակալումը նշանակում է, որ ասույթն առկա է միայն Max.II-ում:

²⁶ Տե՛ս Stobaeus 4. 5. 90:

²⁷ Նման նշումները նշանակում են, որ դա հրատարակության պատրաստողի ենթադրությունն է:

²⁸ Ավելի ճշգրիտ՝ «ճիշտ պահը»:

²⁹ Վերագրվել է նաև Բաբրինոսին:

³⁰ Տե՛ս Stobaeus 3. 3. 57:

Հերոդոտոսի. Ինձ թվում է, ո՛վ արքա, նույն բանն է խոհեմությունը և բարի խորհրդատուին վստահել ցանկանալը:

9. *Διοδώρου*. Σοφὸν γὰρ βοῦλευμα ὑπὲρ χειῖρας πολλὰς καὶ κρείσσων σοφὸς ἰσχυροῦ (Max. 2.29/29, CP 3.473) – *Դիոդորոսի*. Իմաստուն խորհուրդը վեր է բազմաթիվ ձեռքերից, և իմաստունը գերազանցում է ուժեղին:

10. Οὔτε ἵππῳ χωρὶς χαλινῶ, οὔτε πλοῦτῳ χωρὶς λογισμοῦ δύνάτον ἀσφαλῶς χρῆσασθαι (Max. 12.35/34, CP 3.13³¹) – (Պլուտարխոս) ո՛չ ձիուն է հնարավոր կառավարել առանց սանձի, ո՛չ էլ հարստությունն առանց խոհեմության:

11. Θεασάμενος δὲ τὰς τῶν Κορινθίων πόρτας ἰσχυρῶς κεκλεισμένας ἔφη· μὴ γυναικες ἐνθάδε κατοικῶσιν; (Max. 4.12/12, CP 3.258) – (Նույն մարդու՝ Սոկրատեսի) Տեսնելով, որ կորնթացիների դռները պինդ փակված են, նա ասաց. «Մի՞թե կանայք են այստեղ բնակվում»:

12. *Μενάνδρου*. Ἰσχυρὸς νοῦν οὐκ ἔχουσα τάφῳ τοὺς ἐμπίπτοντας παραδίδωσιν (Max. 4.13/13, CP 3.354) – *Մենանդրոսի*. Խելք չունեցող ուժը գերեզմանի է մատնում դրա մեջ հայտնվածներին:

13. *Ἀλεξάνδρου*. Οὗτος παρακαλούμενος δὲ ὑπὸ τῶν φίλων νυκτὸς ἐπιθέσθαι τοῖς πολέμοις εἶπεν· “οὐ βασιλικόν ἐστὶν κλέπτειν τὴν νίκην” (Max. 4.14/14, CP 3.403) – *Ալեքսանդրի*. Երբ ընկերները կոչ էին անում թշնամուն գրոհել գիշերով, նա ասաց. «Հաղթանակը գողանալն արքայալայել չէ»:

14. Θεασάμενος δὲ τὴν ὁμώνυμον αὐτοῦ δειλὸν ὄντα ἔφη· νεανίσκε, ἢ τὸ ὄνομα ἄλλαξον ἢ τὸν τρόπον” (Max. 4.15/15, CP 3.404) – (Ալեքսանդր), տեսնելով, որ իր անվանակիցը երկչու է, ասաց. «Պատանի, կամ անունը փոխիր, կամ գործերդ եղանակը»:

15. Παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν φίλων τεκνοποιῆσαι ἔφη· “μὴ ἀγωνιάτε· καταλείπω γὰρ ὑμῖν³² τέκνα τὰς ἐκ τῶν ἀγώνων νίκας” (Max. 4.16/16, CP 3.411) – (Ալեքսանդր), երբ ընկերները հորդորում էին զավակներ ունենալ, ասաց. «Մի՛ անհանգստացե՛ք, քանզի կոխվներում հաղթանակներս եմ թողնում ձեզ որպես զավակների»:

16. Ὁ αὐτὸς ἐξίῳν ἐπὶ πόλεμον· Ἀριστοτέλης ἔφη· “περίμεινον τὸ τέλειον τῆς ἡλικίας³³, καὶ τότε πολέμει.” ὁ δὲ³⁴ “φοβοῦμαι” εἶπε³⁵ “μὴ πῶς πε-

³¹ Stobaeus 2. 1. 185:

³² CP *չիք*

³³ CP + εἰς αὐξήσιν σώματος

³⁴ CP + Ἀλέξανδρος ἔφη

³⁵ CP *չիք*

ριμένων τὸ τέλειον τῆς ἡλικίας τὴν τῆς νεότητος τόλμαν ἀπολέσω» (Max. 4.17/17, CP 6.2) – երբ պատերազմի էր գնում, Արիստոտելին ասաց նրան. «Սպասի՛ր տարիքի լրանա, մարմինդ անի, և այնժամ պատերազմի», իսկ Ալեքսանդրն ասաց. «Վախենում եմ, մինչև սպասեմ տարիքս լրանալուն, կորցնեմ երիտասարդության համարձակությունը»:

17. Λάκων ἀσθενῶς τὸ σῶμα διακεείμενος ἐπὶ παράταξιν ἤγεν, λεγόντων δέ τινων αὐτῷ “ποῦ τοιοῦτος ὢν πορεύῃ;” ἔφη· “πατρίδος ἀποθανεῖν” (Max. 4.23/24, CP 6.110) – Մարմնով տկար մի լալոնացի կովի էր գնում, և, երբ ունակ ասացին նրան. «Այդ վիճակում ո՞ր ես գնում», ասաց. «Հայրենիքի համար մեռնելու»:

Λάκων ὀνειδιζόμενος ὑπὸ τοινος ὅτι χολὸς ὢν ἔξειςιν ἐπὶ τὸν πόλεμον, “καὶ τί τοῦτο;” ἔφη “οὐ φευγόντων ἐστὶ χρεῖα, ἀλλὰ μενόντων καὶ ἀγωνιζομένων” (Max. 4.18/18) – երբ մեկը նախատեց լալոնացուն, որ կաղ լինելով գնում է պատերազմ, ասաց. «Իսկ ի՞նչ կա դրա մեջ, պետք են ոչ թե փախչողներ, այլ մնացողներ ու մաքառողներ»:

Ὁ αὐτὸς χολὸν ἔχον τὸ σκέλος ἐπὶ παράταξιν προῆγεν, εἰπόντων δέ τινων ὅτι τοιοῦτος ὢν πῶς ἐπὶ παράταξιν ἀπήεις εἶπεν· οὐ φευγόντων ἀλλ’ ἐστώτων χρεῖα (CP 6.109) – Նույն կաղ ոտքով մարդը կովի էր գնում, և, երբ ունակ ասացին նրան. «Ինչպե՞ս ես այդ վիճակում գնում կովի», ասաց. «Պետք են ոչ թե փախչողներ, այլ կանգուն մնացողներ»:

18. Λεωνίδης ὁ Λακεδαιμόνιος ὀλίγους ἔχων στρατιώτας εἰς τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας μάχην ἐξεπορεύετο· εἰπόντος δέ τινος ὅτι μετ’ ὀλίγων παντελῶς ἐκπορεύεται εἶπεν “ἀλλὰ μετὰ βουλομένων” (Max. 4.22/23, CP 6.108) – Լա-կեդեմոնացի Լեոնիդասը սակավաթիվ զինվորներով արշավում էր պարսիկների դեմ կովելու և, երբ մեկն ասաց, որ շատ ֆեղի հետ է արշավում, ասաց. «Քչերի, սակայն կամեցողների հետ»:

19. Μουσωνίου. Ἀρπάζε τὸ καλῶς ἀποθνήσκειν, ὅτε ἔξεστι, μὴ μετὰ μικρὸν τὸ μὲν ἀποθνήσκειν σοι παρῇ, τὸ δὲ καλῶς μηκέτι ἐξῇ (Max. 4.24/25³⁶) – Մուսոնիոսի. Որսա՛ գեղեցիկ մեռնել(ու առիթ)ը, երբ հնարավոր է, թե ոչ՝ հանկարծ փոքր-ինչ անց մեռնելու առիթ ունենա, բայց այլևս հնարավոր չլինի գեղեցիկ մեռնել:

20. Πύρρου ἐπιστρατεύσαντος Λακεδαιμονίοις καὶ πολλὰ ἀπειλοῦντος, Κερκυλίδας εἷς τῶν γερόντων ἀναστὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶπεν “εἰ μὲν θεὸς ἐστὶν ὁ ἀπειλῶν, μὴ φοβώμεθα, οὐδὲν γὰρ ἀδικοῦμεν· εἰ δ’ ἄνθρωπος, γνῶτω

³⁶ Տե՛ս Stobaeus 3. 7. 23:

ἀνδράσιν ἀπειλῶν» (Max. 4.27/28³⁷) – երբ Պիռոսն արշավում էր լալեդեմոնացիների դեմ ու ահագին սպառնում, ծերունիներից մեկը՝ Կերկիրիդասը, ժողովում ուժի կանգնելով, ասաց. «Եթե սպառնացողն աստված է, չվախենանք, քանի որ ոչ մի անարդար բան չենք անում, իսկ եթե մարդ է, թող իմանա, որ այդերի է սպառնում»:

21. Հմմտ. *Εὐριπίδου*. ἐπίσταμαι δὲ καὶ πεπείραμαι λίαν | ὥς τῶν ἐχόντων πάντες ἄνθρωποι φίλοι (Max. 6.69/103, CP 4.188³⁸) – *Եվրիպիդեսի*. Գիտեմ և բավական փորձառություն ունեմ, որ բոլոր մարդիկ ունեռների բարեկամներ են:

22. *Κλειτάρχου*. Σεαυτοῦ τὰ ἀτυχήματα τῶν φίλων ἡγοῦ, τῶν δὲ εὐτυχημάτων κοινώνει τῷ φίλῳ (Max. 6.70/104, CP 3.215) – *Կլիտարքոսի*. Ընկերներիդ դժբախտությունները բոլոր համարիս, իսկ բարեբախտությունդ կիսիր ընկերոջդ հետ:

23. *Δίωνος Χρυσοστόμου*. Ὅπόσους γὰρ ἂν τις ᾗ κεκτημένος ἐταίρους, τοσούτοις μὲν ὀφθαλμοῖς ἂ βούλεται ὁρᾶ, τοσαύταις δὲ ἀκοαῖς ἂ δεῖ ἀκούει, τοσαύταις δὲ διανοαῖς διανοεῖται περὶ τῶν συμφερόντων. Διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ εἰ τῷ θεοῦ ἐν σῶμα ἔχοντι πολλὰς ψυχὰς ἔδωκεν ἀπάσας ὑπὲρ ἐκείνου προνοουμένης (Max. 6.51/78) – *Դիոն Ոսկեբերանի*. Որքան ընկերներ է մեկը ձեռք բերել, այնքան աչքերով է նայում, ինչին որ ուզի, այնքան ականջներով է լսում, ինչը որ պետք է, և այնքան իմաստներով է իմաստավորում տեղի ունեցողը: Ոչ մի տարբերություն, եթե աստվածը մեկ մարմին ունեցողին տալ նրա մասին հոգացող բազմաթիվ հոգիներ:

24. *Μενάνδρου*. Χρυσὸς μὲν οἶδε δοκιμάζεσθαι πυρί, | ἢ δὲ πρὸς φίλους εὖνοια καιρῷ κρίνεται (Max. 6.77/112, CP 3.351) – *Մենանդրոսի*. Ոսկին սովորաբար փորձում են հրով, իսկ ընկերների հանդեպ բարի կամքի մասին դատում են ընձեռված առիթով:

25. Τῶν ἀπόντων φίλων μέμνησο πρὸς παρόντας, ἵνα δοξῇς μηδὲ τῶν παρόντων ὀλιγορεῖν (Max. 6.48/75, CP 3.148) – Բացակա ընկերներիդ հիշիր ներկաների առաջ, որպեսզի թվա, որ ներկաներին չես անտեսի³⁹:

26. *Ἀριστοτέλους*. Χρήματα ποιεῖσθαι μᾶλλον τῶν φίλων ἔνεκα προσήκει ἢ τοὺς φίλους τῶν χρημάτων (Max. 6.57/91, CP 3.105) – *Արիստոտելի*. Գերադասելի է ունեցվածք ձեռք բերել հանուն ընկերների, քան ընկերներ հանուն ունեցվածքի:

³⁷ Stobaeus 3. 7. 61:

³⁸ Stobaeus 4. 31a. 11:

³⁹ Միթրին ծանոթագրում է՝ «այսինքն երբ բացակա լինեն»:

27. Ἐπιτήδειος πρὸς φιλίαν ὁ πλεῖστα ἀδικεῖν δυνάμενος (Max. 6.58/92, CP 3.192) – Հնկերության համար նա է հարմար, ով ամենից շատ կարող է ղեկավարել վիրավորանքին:

28. Ῥωμύλος ἐγκαλούμενος, ὅτι πονηροῖς ἀνθρώποις σύνεστιν ἔφη “καὶ οἱ ἱατροὶ τοῖς νοσοῦσιν, ἀλλ’ ὑγιαίνουνσιν” (Max. 6.101/136, CP 6.166) – երբ Հռոմուլուսին պարսավում էին, որ վատ մարդկանց հետ է շփվում, ասում էր. «Բժիշկներն էլ՝ հիվանդների հետ, սակայն առողջ են»:

29. Τὸν σπουδαῖον φίλον πρὸς μὲν τὰς εὐφροσύνας κληθέντα δεῖ παρεῖναι, πρὸς δὲ τὰς περιστάσεις αὐτόκλητον δεῖ συμπαραεῖναι (Max. 6.66/100, CP 3.168) – Լավ ընկերը պետք է ուրախության ժամանակ գա, եթե կանչեն, իսկ դժվարությունների ժամանակ պետք է ինքնակոչ ներկայանա:

30. Τὸ μὴ δύνασθαι βοηθεῖν τοῖς φίλοις ἀπορίας, τὸ δὲ μὴ βούλεσθαι κακίας τεκμήριον (Max. 6.67/101, CP 3.169) – Հնկերներին օգնել չկարողանալը անկարողության, իսկ չցանկանալը՝ շարության նշան է:

31. Οἱ ἀληθिनοὶ φίλοι καὶ τὰς φιλίας καὶ τὰς συμφορὰς ἐλαφροτέρας ποιοῦσιν, ὧν μὲν συναπολαύοντες ὧν δὲ μεταλαμβάνοντες (Max. 6.68/102, CP 3.170) – Ճշմարիտ ընկերները թեթևացնում են ընկերությունն ու անախորժությունները՝ համատեղ վայելելով մեկը և կիսելով մյուսը:

32. Ὡσπερ μέλιτταν οὐ διὰ τὸ κέντρον μισεῖς, ἀλλὰ διὰ τὸν καρπὸν τημελεῖς, οὕτω καὶ φίλον μὴ δι’ ἐπίπληξιν ἀποστραφῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν εὖνοιαν ἀγάπα (Max. 6.75/109, CP 3.310) – Ինչպես մեղվին չես ատում խայթոցի համար, այլ խնամում ես հանուն [նրա տված] բարիքի⁴⁰, այնպես էլ մի՛ վանիր բարեկամիդ [եղ] հանդիմանելու, այլ սիրի բարեմտության համար:

33. Ὁ καιρῷ εὐτυχοῦντα κολακεύων φίλον⁴¹ | καιροῦ φίλος πέφυκεν, οὐχὶ τοῦ φίλου (Max. 6.78/113 [Men.], CP 3.352) – (Մենանդրոս) այդ պահին հաջողակ ընկերոջը բնորոշ պահի ընկերն է, այլ ոչ ընկերոջ:

34. Ὅνου χρεῖαν ἐλέγχει τραχύτης ὁδοῦ, | καὶ φίλον εὖνουν αἱ συμφοραὶ διακρίνουσι (Max. 6.81/116 [Men.], CP 3.358) – (Մենանդրոս) էջի օգտակարությունը ճանապարհի անհարթությունն է բացահայտում, իսկ ընկերոջ բարեմտությունը փորձանքներն են որոշում:

35. Οὐ πρότερον ἀληθινούς φίλους κτήσῃ πρὶν τοὺς φαύλους ἀποδιώξεις (Max. 6.82/117 [Men.]) – Իսկական ընկերներ ձեռք չես բերի, մինչև որ վատերին չվանես:

⁴⁰ Բառացի՝ «պտղի»:

⁴¹ CP φίλος

36. *Επικούρου*. Οὐδέποτε ὠρέχθην τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν· ἃ μὲν γὰρ ἐκείνοις ἤρεσκεν, οὐκ ἔμαθον, ἃ δ' ἦδεν ἐγώ, μακρὰν ἦν τῆς ἐκείνων διαθέσεως (Max. 6.84/119, CP 3.478) – *Հայկուրոսի*. Երբեք չեմ ձգտել հաճոյանալ շատերին, քանզի չեմ սովորել, ինչն իրենց էր հաճելի, իսկ ինչ որ ես գիտեի, հեռու էր նրանց նախասիրությունից:

37. *Σωκράτους*. Οἱ ἀδελφοὺς παρέντες καὶ ἄλλους φίλους ζητοῦντες παραπλήσιοι τοῖς τὴν ἑαυτῶν γῆν ἐῶσι, τὴν δὲ ἄλλοτρίαν γεωργοῦσιν (Max. 6.85/120, CP 3.494⁴²) – *Սոկրատեսի*. Եղբայրներին ամուսնողները և ուրիշ ընկերներ փնտրողները նման են նրանց, ովքեր իրենց հողը թողած ուրիշին են մշակում:

38. *Κριτίου*. Ὅστις δὲ τοῖς φίλοις πάντα πρὸς χάριν | πρᾶσσω ὁμιλεῖ, τὴν παραυτίκα ἡδονὴν | ἔχθραν καθίστησιν εἰς τὸν ὕστερον χρόνον (Max. 6.86/121, CP 3.520) – *Կրիտիասի*. Ով ամեն կերպ հաճոյանալով է շփվում ընկերների հետ, հետագայում այդ պահի հաճույքը դարձնում է թշնամանք:

39. Καὶ ἱατρὸν καὶ φίλον, οὐ τὸν ἴδιον⁴³, ἀλλὰ τὸν ὠφελιμώτερον ἐκλέγεσθαι δεῖ (Max. 6.94/129, CP 5.55) – *Որպես բժիշկ և ընկեր պետք է ընտրել ոչ թե յուրաիմին, այլ ավելի օգտակար մարդու*:

40. Τίμων ὁ μισάνθρωπος ἐρωτηθεὶς, διὰ τί πάντας ἀνθρώπους μισεῖ; εἶπεν “διότι τοὺς μὲν πονηροὺς εὐλόγως μισῶ, τοὺς δὲ λοιποὺς, ὅτι οὐ μισοῦσι τοὺς πονηροὺς” (Max. 6. 100/135, CP 3.370) – *Մարդասպա Տիմոնը*, երբ նրան հարցրին, թե ինչու է սառնում բոլոր մարդկանց, ասաց. «Վատերին արդարացիորեն եմ սառնում, իսկ մնացածներին՝ որ չեն սառնում վատերին»:

41. *Αριστοτέλους*. Ὁ πολλοῖς φοβερὸς ὧν πολλοὺς φοβεῖται (Max. 9.48/51, CP 3.106) – *Արիստոտելի*. Նա, ով ահեղ է շատերի համար, վախենում է շատերից:

42. *Δημοκρίτου*. Ποθητὸς εἶναι μᾶλλον ἢ φοβερὸς κατὰ τὸν βίον προαιροῦ· ὃν γὰρ πάντες φοβοῦνται, πάντας φοβεῖται (Max. 9.30/33, CP 3.173) – *Դեմոկրիտոսի*. Նախընտրիք կյանքում լինել ցանկալի, քան ահեղ, քանզի նա, ով ահեղ է բոլորի համար, վախենում է բոլորից:

43. Τὸν ἄρχοντα δεῖ ἔχειν πρὸς μὲν τοὺς καιροὺς λογισμόν, πρὸς δὲ τοὺς ἐναντίους τόλμαν, πρὸς δὲ τοὺς ὑποτεταγμένους εὐνοίαν (Max. 9.31/34, CP 3.176⁴⁴) – *Իշխանավորը պիտի հանգամանքների հանդեպ խելք ցուցաբերի,*

⁴² Հմմտ. Stobaeus 4. 27. 8:

⁴³ CP ἴδιον – «ավելի հաճելի»

⁴⁴ Հմմտ. Stobaeus 4. 13. 49:

հակառակորդների հանդեպ՝ համարձակություն, ենթակաների հանդեպ՝ բարեհանություն:

44. Κρεῖσσον ἄρχεσθαι τοῖς ἀνοήτοισιν ἢ ἄρχειν (Max. 9.33/36, CP 3.202) – (Դեմոկրիտոս.) Ավելի լավ է անմիտների իշխանության տակ լինել, քան իշխել նրանց:

45. *Κλειτάρχου.* Ἀρχων μὲν ἐπιτήδευε πρᾶος εἶναι, ἀρχόμενος δὲ μεγάλοφρων (Max. 9.35/38, CP 3.204) – *Կլիտարքոսի.* Իշխելիս ձգտիր հեղ լինել, իսկ իշխանության տակ՝ մեծահոգի:

46. Βασιλέα φρόνιμον τὸ διάδημα οὐ ποιεῖ, νοῦς γάρ ἐστιν ὁ ἄρχων (Max. 9.36/39, CP 3.205) – (Կլիտարքոս) թագը թագավորին խելացի չի դարձնում, քանզի միտքն է իշխողը:

47. Ἀρχεσθαι μὴ μαθὼν ἄρχειν μὴ ἐπιχείρει (Max. 9.37/40, CP 3.212) – (Կլիտարքոս) եթե սովոր չես իշխանության տակ լինելուն՝ մի՛ ձեռնարկիր իշխել:

48. Τὸν ἄρχοντα ἢ κριτὴν δεῖ μῆτε ὑπὲρ τῶν δικαίων λιπαρεῖσθαι, μῆτε ὑπὲρ τῶν ἀδίκων ἐκλιπαρεῖσθαι (Max. 9.41/44, CP 3.330) – Իշխանավորին կամ դատավորին չպետք է խնդրամոլ դիմել արդարների, ոչ էլ աղերսել անարդարների համար:

49. *Ἀλεξάνδρου.* Τοῦ οἰνοχόου αὐτοῦ φιάλην χρυσὴν ἀπολέσαντος καὶ διὰ τοῦτο δυσφοροῦντος, μαθὼν τοῦτο ὁ Ἀλέξανδρος προσκαλεσάμενος⁴⁵ εἶπεν· “θάρσει, ὦ παῖ, ὅπου ἂν ᾖ, ἡμετέρα ἐστίν” (Max. 9.42/45, CP 3.401) – *Ալեքսանդրոսի.* Երբ նրա մատուցակը կորցրեց ոսկե գավաթը և դրանից սրտնեղած էր, Ալեքսանդրոսը, դա իմանալով, կանչեց նրան ու ասաց. «Սրտապնդիր, աղա՛, որտեղ էլ լինի, այն մերն է»:

50. *Σόλωνος.* Τρόπου καλοκάγαθίαν ὅρκου δεῖ πιστοτέραν ἔχειν (Max. 13.15/17, CP 4.146) – *Սոլոնի.* Բարժի ազնվությունը պետք է եղումից բարձր դասել:

51. Ὅρκον ἐπακτὸν προσδέχου διὰ δύο προφάσεις, ἢ σεαυτὸν αἰτίας ἀπολύων, ἢ φίλους ἐκ μεγάλων κινδύνων διασώζων (Max. 33.11/13, CP 3.171) – Երդում տուր երկու աղիթով՝ կամ ինքդ հեղ մեղադրամից ազատելու, կամ ընկերներին մեծ վտանգներից փրկելու:

ἔνεκεν χρημάτων μηδαμῶς θεὸν ὁμόσης... (Max. 33.12/14) – Ունեցվածքի համար երբեք աստծո անունով մի՛ երդվիր...:

⁴⁵ CP + αὐτόν

52. *Աμφίδου*⁴⁶. Ὅστις γὰρ ὀμνύοντι⁴⁷ μηδὲν πείθεται, αὐτὸς ἐπιорκεῖν ῥαδίως ἐπίσταται (Max. 33.13/15, CP 4.112) – *Ամφιդոս*. Ով չի հավատում երդվողին, կարող է ինքը հեշտությամբ սուտ երդվել:

53. *Πλάτωνος*. Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, ἀλλ’ οὐ σοφία φαίνεται (Max. 17.29/35, CP 4.47⁴⁸) – *Պլատոն*. Ամեն գիտելիք, որ գուրկ է աղարարչությունից և այլ առաքինությունից, քվում է խորամանկություն, այլ ոչ թե իմաստություն:

54. *Ἰσοκράτους*. Ὡσπερ τὴν μέλιτταν ὀρῶμεν ἐφ’ ἅπαντα μὲν τὰ βλαστήματα καθιζάνουσιν, ἀφ’ ἐκάστου δὲ τὰ χρήσιμα λαμβάνουσιν, οὕτω καὶ τοὺς παιδείας ὀρεγομένους μηδενὸς μὲν ἀπείρως ἔχειν, πανταχόθεν δὲ τὰ χρήσιμα συλλέγειν (Max. 17.30/36, CP 3.139⁴⁹) – *Իսոկրատես*. Ինչպես մեղվին ենք տեսնում, որ նստում է ամեն ծաղկի, ամեն մեղից օգուտ ստանում, այնպես էլ կրթությանը ձգտողները պետք է ոչ մի բանից անփորձ չլինեն, ամեն տեղից օգտակար բաներ հավաքեն:

55. *Μᾶλλον* τήρει τὰς τῶν λόγων ἢ τὰς τῶν χρημάτων παρακαταθήκας (Max. 17.31/37, CP 3.142⁵⁰) – *Խոսկերիդ* գրավն ավելի խնամքով պահպանիր, քան փողինը:

56. *Δημοσθένης* ὁ ῥήτωρ τὴν μὲν ρίζαν τῆς παιδείας ἔφη εἶναι πικράν, τοὺς δὲ καρποὺς γλυκεῖς (Max. 17.33/42, CP 3.125⁵¹) – *Ճարտասան* Դեմոսթենեսն ասում էր, որ կրթության արմատները դառն են, իսկ պտուղները՝ բաղր:

57. *Δημοκρίτου*. Ἡ παιδεία εὐτυχοῦσι μὲν ἐστὶ κόσμος, ἀτυχοῦσι δὲ καταφύγιον (Max. 17.34/43, CP 3.179⁵²) – *Դեմոկրիտոս*. Կրթությունը բախտավորների համար զարդ է, իսկ անբախտների համար՝ ապավեն:

58. *Σωκράτους*. Ἰδὼν δὲ πλούσιον ἀπαιδευτον ἔφη “ἰδοὺ καὶ τὸ χρυσοῦν ἀνδράποδον” (Max. 17.36/45, CP 3.252⁵³) – *Սոկրատես*. Տեսնելով մի անկիրթ հարուստ (մարդու) ասաց. «Ահա ոսկի ստրուկ»: Gnomologium Vaticanum 484: <Σ>ωκράτης ἰδὼν πλούσιον ἀπαιδευτον “ἰδοὺ,” φησί, “τὸ

⁴⁶ CP Ἀμφίδος

⁴⁷ Max. ὀμνύειν

⁴⁸ St^u Stobaeus 2. 31. 37:

⁴⁹ St^u Stobaeus 2. 31. 93c:

⁵⁰ St^u Stobaeus 2. 31. 93d:

⁵¹ St^u Stobaeus 2. 31. 29:

⁵² St^u Stobaeus 2. 31. 58:

⁵³ St^u Stobaeus 2. 31. 46:

χρυσοῦν πρόβατον.” – Սոկրատեսը, տեսնելով մի անկիրք հարուստ (մարդու), ասաց. «Ահա ոսկի ոչխար»:

59. Ἀρίστιππος, ὁ Κυρηναϊκός φιλόσοφος παρακελεύετο τοῖς νέοις τοιαῦτα ἐφόδια κτᾶσθαι, ἅτινα αὐτοῖς καὶ ναυαγήσασι συνεκκολυμβήσῃ (Max. 17.42/51, CP 3.368) – Կիրենացի փիլիսոփա Արիստիպպոսը կոչ էր անում երիտասարդներին այնպիսի՝ ճամփորդական պաշար ձեռք բերել, որն իրենց հետ կրողա, անգամ եթե նավաբեկության ենթարկվեն:

60. Διογένης. Ἐρωτηθεὶς δὲ τί ἢ γῆ βαρύτατον βαστάζει, ἔφη· “ἄνθρωπον ἀπαίδευτον” (Max. 17.41/50, CP 3.421⁵⁴) – Դիոգենեսի. Երբ նրան հարցրին, թե ինչ ամենածանր բանն է երկիրը կրում, ասաց. «Անկիրք մարդուն»:

61. Ἐμπεδοκλῆς ὁ φυσικὸς πρὸς τὸν λέγοντα ὅτι οὐδένα σοφὸν εὐρεῖν δύναμαι, κατὰ λόγον, εἶπε· τὸν γὰρ ζητοῦντα σοφὸν αὐτὸν πρότερον εἶναι δεῖ σοφόν (Max. 17.46/55, CP 6.54) – Երբ մեկն ասաց բնափիլիսոփա էմպեդոկլեսին, թե՛ «չեմ կարող գտնել որևէ իմաստուն մարդու», ասաց. «տրամաբանական է, քանի որ իմաստուն փնտրողը նախ ինքը պետք է իմաստուն լինի»:

62. Θεόκριτος ὁ Χίος, ἀφουὼς ποιητοῦ ἀκρόασιν ποιουμένου, ἐρωτώμενος ὑπ’ αὐτοῦ, ποῖά ἐστι τὰ καλῶς εἰρημένα ἔφη· “ἃ παρέλπιες” (Max. 17.44/56, CP 6.79) – Երբ Թեոկրիտոս Քիոսցին ականջ էր դնում մի անտաղանդ բանաստեղծի և սա հարցրեց նրան, թե ինչն է լավ ասել, նա ասաց. «Այն, որ բաց թողեցիր»:

63. Φιλόσοφος τις ἔχων δύο μαθητὰς, ἓνα μὲν ἀφυῆ φιλόπονον δὲ, ἕτερον δὲ εὐφυῆ ἀργὸν δὲ, εἶπεν “ἀμφοτέροι ἀπόλλυσθε, ὅτι σὺ μὲν θέλων οὐ δύνῃ, σὺ δὲ δυνάμενος οὐ θέλεις” (Max. 17.49/58, CP 6.210) – Մի փիլիսոփա, որ երկու աշակերտ ուներ՝ մեկն անընդունակ, բայց աշխատասեր, իսկ մյուսը՝ խելացի, բայց ծուլ, ասաց. «Երկուսդ էլ կորե՛ք, քանի որ դու կամենալով չես կարող, իսկ դու կարող ես, բայց չես կամենում»:

64. Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν “μεγάλους δεῖ λαμβάνειν μισθοὺς παρὰ μαθητῶν τοὺς διδασκάλους, παρὰ μὲν τῶν εὐφυῶν, ὅτι πολλὰ μανθάνουσι, παρὰ δὲ τῶν ἀφυῶν, ὅτι πολὺν κόπον παρέχουσιν” (Max. 17.50/59, CP 6.90) – Նույն մարդն ասում էր. «Ուսուցիչները պիտի մեծ վարձ վերցնեն աշակերտներից՝ ընդունակներից՝ քանի որ շատ բան են սովորում, իսկ անընդունակներից՝ քանի որ շատ հոգս են պատճառում»:

⁵⁴ S^t u Stobaeus 2. 31. 75:

65. *Φιλιστίωνος*. Μαθημάτων φρόντιζε μάλλον ἢ χρημάτων, τὰ γὰρ μαθήματα εὐπορεῖ τὰ χρήματα (Max. 17.52/61) – *Փրլիստիոնի*. Հոգա ավելի գիտելիքի, քան ունեցվածքի մասին, քանի որ գիտելիքն է ունեցվածք ապահովում:

66. Νεανίσκου τινὸς ἐν θεάτρῳ ἐναβρυνομένου καὶ λέγοντος ὅτι “σοφὸς εἰμί, πολλοῖς ὁμίλησα σοφοῖς”, εἶπὲ τις “κἀγὼ πολλοῖς πλουσίοις, ἀλλὰ πλούσιος οὐκ εἰμί” (Max.17.59/69, CP 6.130) – երբ մի պատանի թատրոնում գրյուխ էր գովում և ասում, թե՛ իմաստուն եմ, քանի որ շատ իմաստուններին հետ եմ գրոցել, մեկն ասաց. «Ես էլ՝ շատ հարուստների հետ, բայց հարուստ չեմ»:

67. ὁ αὐτὸς ἔφη· οὐ καλὸν πεπαιδευμένον ἐν ἀπαιδεύτοις διαλέγεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ νήφοντα ἐν μεθύουσιν (Max.17.60/70, CP 6.132) – նույն մարդն ասաց. «Լավ չէ, որ կրթվածը խոսի անկրթների հետ, ինչպես սթափը՝ հարածների»:

68. Στίλπων ὁ Μεγαρικὸς φιλόσοφος ἀλούσης αὐτοῦ τῆς πατρίδος ὑπὸ Δημητρίου τοῦ τυράννου καὶ διαρπαγείσης, ἀναχθεὶς ἐπὶ τὸν βασιλέα καὶ ἐρωτώμενος εἴ τι δὴ αὐτὸς ἀπώλεσε ἔφη “τῶν ἐμῶν μὲν οὐδὲν, τὸν γὰρ λόγον καὶ τὴν παιδείαν ἔχω, τὰ δὲ λοιπὰ διὰ τί μάλλον ἐμὰ ἢ οὐχὶ τῶν πολιορκούντων;” (Max.17.65/76, CP 6.182) – Մեգարացի փրկիստիա Ստիլպոնին, երբ Դիոնիսոս բռնակալը գրավեց նրա երկիրն ու ավարի առավ, տարան թագավորի մոտ ու հարցրին, արդյո՞ւմ ինքը մի բան կորցրել է, նա էլ ասաց. «Իմ ունեցվածքից՝ ոչինչ, քանզի բանականություն և կրթություն ունեմ, իսկ մյուս բաները ինչն էլ եմ ավելի շատ իմր, քան պաշարողներին»:

69. Ὁ αὐτὸς ἀφυσοῦς ζωγράφου λέγοντος αὐτῷ “κονιάσόν σου τὴν οἰκίαν, ἵνα αὐτὴν ζωγραφήσω” ἔφη· “οὐ μὲν οὖν, ἀλλὰ πρότερον αὐτὴν ζωγράψον, ἵνα μετὰ ταῦτα ἐγὼ αὐτὴν κονιάσω” (Max.17.68/80, CP 6.119) – նույն մարդը, երբ մի անտաղանդ նկարիչ ասաց նրան. «Տունդ ծեփով պատիր, որ նկարազարդեմ այն», ասաց. «Ոչ, նախ նկարազարդիր այն, որ ես հետո ծեփով պատեմ»:

70. *Πλουτάρχου*. Οὔτε τὸν ἀρροστοῦντα ἢ χρυσόπους ὠφελεῖ κλίνη, οὔτε τὸν ἀνόητον ἢ ἐπίσημος εὐτυχία (Max.18.24/23, CP 3.7) – *Պլուտարքոսի*. Ոչ հիվանդին է օգնում ոսկե ոտներով մահճակալը, ոչ էլ հիմարին՝ մեծ բարեբախտությունը:

71. Ἀρροστοῦντι φορτίον ἐπιθεῖναι καὶ ἀπαιδεύτῳ ψυχῇ εὐτυχίαν ταυτόν ἐστιν (Max.18.27/26, CP 3.33) – (Պլուտարքոսի) հիվանդի համար բեռը և անկրթ հոգու համար բարեբախտությունը նույն բանն է:

72. Ἔοικεν ἡ τύχη φαύλῳ ἀγωνοθέτῃ· πολλάκις γὰρ τὸν μηδὲν πράσσοντα στεφανοῖ (Max.18.30/31, CP 3.44) – (Պրուտարֆու) բախար նման է վատ մրցավարի, ֆանգի հաճախ պսակում է ոչինչ չարածին:

73. Ἡ τύχη καθάπερ τοξότης, ποτὲ μὲν ἐπιτυγχάνει βάλλουσα ἐφ' ἡμᾶς ὥσπερ ἐπὶ τινα σκοπόν, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὰ σύνεγγυς παρακείμενα ἡμῖν (Max. 18.32/31, CP 3.59) – (Պրուտարֆու) Բախար կարծես աղեղնածիֆ լինի. երբեմն դիպչում է մեզ՝ ասես թիրախին նետ արձակելով, երբեմն էլ մեզ մոտիկ գտնվող բաների:

74. Ἰσοκράτους. Μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς· κοινὴ γὰρ ἡ τύχη καὶ τὸ μέλλον ἄορατον (Max.18.34/33, CP 3.151⁵⁵) – *Իսոկրատեսի*. Ոչ մեկին մի՛ նախատիր անբախտության համար, ֆանգի ճակատագիրն ընդհանուր է, և ապագան՝ անտեսանելի:

75. Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς ἰδὼν Διογένην κοιμώμενον ἐν πίθῳ, ἔφη “πίθε μεστὲ φρενῶν”. ὁ δὲ φιλόσοφος ἀναστὰς ἔφη “ὦ βασιλεῦ μέγιστε, θέλω τύχης σταλαγμὸν ἢ φρενῶν πίθον, ἥς μὴ παρούσης δυστυχοῦσιν αἱ φρένες” (Max.18.45/45, CP 3.417) – Ալեքսանդր թագավորը, տեսնելով կարաւի մէջ պառկած Դիոգենեսին, ասաց. «Խելով լի կարաւ», փիլիսոփան էլ ուրիշ կանգնեց ու ասաց. «Ո՛վ մեծագոյն արքա, խելի կարաւին նախընտրում եմ մի կարիլ բախտ, ֆանի որ, երբ բախտս չկա, խելքս էլ տարաբախտ է լինում»:

76. Ἀριστοτέλους. Οὐ πόρρω τοῦ ἀναμαρτήτου ἑαυτὸν καθίστησιν ὁ τὸ ἁμαρτηθὲν ἐπιεικῶς ὁμολογήσας (Max. 26.38/32, CP 3.107) – *Արիստոտէլեսի*. Նա, ով ազնվորեն խոստովանում է իր սխալը, անսխալականից հեռու չէ իրեն դնում:

77. Δημοσθένους. Ὡσπερ σωματικὸν πάθος οὐ κρυπτόμενον οὐδὲ ἐπαινούμενον ὑγιάζεται, οὕτως οὐδὲ ψυχὴ κακῶς φρονουμένη καὶ συναγορευομένη θεραπεύεται (Max. 26.39/33, CP 3.384⁵⁶) – *Դեմոսթենեսի*. Ինչպես մարմնական ախտը չի բուժվում ո՛չ թափցնելով, ոչ էլ գովելով, այդպես էլ վատ դատող հոգին խրախուսվելով չի ապափինվում:

78. Τρόφιλος ἰατρὸς ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος, “τίς ἂν γένοιτο τέλειος ἰατρούς;” ὁ τὰ δυνατά, ἔφη, καὶ τὰ μὴ δυνατά δυνάμενος διαγινώσκειν” (Max. 43.12/14, CP 3.547⁵⁷) – Բժիշկ Տրոփիլոսը, երբ նրան մեկը հարցրեց. «Ո՛վ կարող է կատարյալ բժիշկ լինել», ասաց. «Նա, ով կարող է տարբերակել հնարավորն ու անհնարը»:

⁵⁵ Տե՛ս Stobaeus 4. 48a. 9:

⁵⁶ Տե՛ս Stobaeus 3. 13. 55:

⁵⁷ Տե՛ս Stobaeus 4. 38. 9:

79. *Τέρωνος*. Ἰατρὸν καὶ φίλον ἡγοῦ τὸν ἐν ἀνάγκῃ σπουδαῖον⁵⁸ (Max. 43.13/15, CP 6.96) – *Հրեռոնի*. Բժիշկ և բարեկամ համարիր նրանց, ովքեր կարիքի մեջ ազնիվ են:

80. *Δημοκρίτου*. Ὑπὸ γυναικὸς ἄρχεσθαι ὕβρις ἂν εἴη ἐσχάτη (Max. 68.17/15, CP 3.203) – *Դեմոկրիտոսի*. Կնոջ իշխանության տակ լինելը ծայրագույն անարգանք է:

81. Φίλωνος γυνή ἐρωτηθεῖσα ὑπὸ τινος ἐν συνόδῳ πλειόνων⁵⁹ γυναικῶν διὰ τί μόνῃ τῶν ἄλλων οὐ φορεῖ χρυσοῦν κόσμον, ἔφη, “αὐτάρκης κόσμος ἐστὶ γυναικὶ ἢ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῇ” (Max. 68.21/19, CP 3.554⁶⁰) – *Փիլոնի կինը*, երբ բազմաթիվ կանանց հավաքում մեկը հարցրեց նրան, թե մյուսների մեջ ինչո՞ւ միայն նա է, որ ոսկի զարդ չի կրում, ասաց. «Որովհետև կնոջ համար իր ամուսնու առաքինությունը բավարար զարդ է»:

82. Σεκοῦνδος ὁ σοφός, ἐρωτηθεὶς τί ἐστὶ γυνή, εἶπεν “ἀνδρὸς ναύαγιον, οἴκου ζάλη, ἀμεριμνίας ἐμπόδιον, βίου ἄλωσις, καθημερινὴ ζημία, αὐθαίρετος μάχη, πολυτελὴς πόλεμος, συνεστιάμενον θηρίον, συγκαθημένη μέριμνα, συμπλεκομένη λέαινα, κεκοσμημένη σκύλλα, ζῶον πονηρόν, ἀναγκαῖον κακόν” (Max. 68.24/22, CP 5.95) – *Երբ Սեկունդոս իմաստունին հարցրին*, թե ինչ է կինը, ասաց. «Այրի նավարկություն, տան փոթորիկ, անհոգության արգելք, կյանքի գերություն, ամենօրյա պատիժ, կամավոր կոիվ, թանկարժեք պատերազմ, սեղանակից գազան, կողմին նստած հոգս, սերտանած էգ առյուծ, պնդված սկիլլա, շար կենդանի, անխուսափելի շարիք»⁶¹:

83. Φιλόξενος ὁ ποιητὴς εἰπόντος τινος διὰ τί Σοφοκλῆς χρηστὰς παρεισάγει⁶² τὰς γυναῖκας, αὐτὸς δὲ φαύλας, εἶπεν, “ὅτι Σοφοκλῆς μὲν οἶας δεῖ εἶναι τὰς γυναῖκας λέγει, ἐγὼ δὲ οἶαι εἰσὶν” (Max. 68.26/24, CP 6.204) – *Երբ մեկը հարցրեց Բանաստեղծ Փիլոքսենեսին*, թե ինչու է Սոֆոկլեսը լավ կանանց ներկայացնում, իսկ ինքը՝ վատ, ասաց. «Որովհետև Սոֆոկլեսը [ցույց է տալիս] կանանց, թե ինչպիսին պետք է լինեն, իսկ ես՝ ինչպիսիք են»:

⁵⁸ CP τοὺς ἐν ἀνάγκαις σπουδαίους

⁵⁹ CP *չ/ք*

⁶⁰ Stobaeus 4. 23. 54:

⁶¹ Հմմտ. ՄՄ 8198 ձեռագրում (ԺԴ դ.). «Սեկունդոս ասէ. Զի՞նչ է կին շար. առն բնկումիչ, մորիկ ի տան, անհոգութեան արգելումն, կենաց կողոպտիչ, հանապազորդ մախանք, բազմադիմի պատերազմ, հացակից գազան, արքունակից վիշտ, կենդանի շար, իժ պատեալ զգետտի, ինքնալաւածար կռիւ, ամծուծ գիւնութիւն, շնալոյ պատհառ, սուր որ ոչ տայ սգալ, կա՛մաւ երկմիտ, կատու խփնընկեց, աղուես պոսպոտող, գալլ արաբացի, հանապազ կարթի ի տան»: Մեջբերում ենք ըստ Ռ. Պողոսյան, ««Բանք իմաստասիրաց»-ի տարբերակները ԺԴ դարի հայերեն ձեռագիր «Ժողովածոյ»-ներում», *ԲՄ*, № 37, 2024, էջ 80:

⁶² ի ներքս ածէ

84. Հմմտ. *Δημοκρίτω* ἔφη τις “διὰ τί μέγας ὢν μικρὰν ἔγHEMA γυναικα;” ὁ δὲ εἶπε “τοῦ κακοῦ ἐκλογὴν ποιούμενος, τὸ ἐλάχιστον ἡρετισάμην” (Max. 68./24c) – Դեմոկրիտոսին մեկն ասաց. «Ինչո՞ւ մեծ լինելով, փոքր կնոջ հետ ես ամուսնացել»: Նա էլ ասաց. «Չարիքից ընտրություն անելիս ընտրել եմ փոքրագույնը»:

86. Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ ἔφη πόλεως εἶναι τὴν ψυχὴν τοὺς νόμους· ὥσπερ γὰρ σῶμα στερηθὲν ψυχῆς πίπτει, οὕτω καὶ πόλις μὴ ὄντων νόμων καταλύεται (Max. 51.11/16, CP 3.114⁶³) – Ճարտասան Դեմոսթենեսն ասում էր, որ օրենքները քաղաքի ոգին են. ինչպես հոգուց զրկված մարմինն է տապալվում, այնպես էլ քաղաքն է քայքայվում առանց օրենքների:

87. *Ζαλεύκον*. ὁ τῶν Λοκρῶν νομοθέτης τοὺς νόμους τοῖς ἀραχνίοις εἶπε ὁμοίους εἶναι· καὶ γὰρ εἰς ἐκεῖνα ἐὰν ἐμπέσῃ μυῖα ἢ κώνωψ, κατέχεται, ἐὰν δὲ σφήξ ἢ μέλισσα, διαρρήξασα ἀφίπταται· οὕτως καὶ ἐν τοῖς νόμοις, ἐὰν ἐμπέσῃ πένης, συνέχεται, ἐὰν δὲ πλούσιος ἢ δυνατὸς, διαρρήξας ἀποτρέχει (Max. 51.14/19, CP 3.502⁶⁴) – Լոկրացիների օրենսդիր Չալեկոսն ասաց, որ օրենքները սարդոստայնի նման են: Փանգրի երբեմն կամ մոծակ է մեղն ընկնում, բռնվում է, բայց երբ բոռ կամ մեղուն՝ պատռում է և քոչում-գնում: Այդպես էլ օրենքների պարագայում է՝ երբ աղքատ մարդ է ընկնում, բռնվում է, իսկ երբ հարուստ ու հզոր՝ պատռում-փախչում է:

88. Σόλων ὁ νομοθέτης ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος, πῶς ἄριστα αἱ πόλεις οἰκοῖντο, ἔφη “ἐὰν μὲν οἱ πολῖται τοῖς ἄρχουσι πεῖθονται, οἱ δὲ ἄρχοντες τοῖς νόμοις” (Max. 51.16/21, CP 3.534) – երբ օրենսդիր Սոլոնին մեկը հարցրեց, թե ինչպես է քաղաքը լավ կառավարվում, ասաց. «Երբ քաղաքացիները հնազանդվում են իշխողներին, իշխողներն էլ՝ օրենքներին»:

89. Ἀρκεσίλαος ἔλεγεν· ὥσπερ ὅπου φάρμακα πολλὰ καὶ ἰατροὶ πολλοί, ἐνταῦθα νόσοι πλεῖσται⁶⁵, ἐκεῖ εἶναι καὶ ἀδικίαν μεγίστην (Max. 51.17/22, CP 3.544⁶⁶) – Արկեսիլաոսն ասում էր. «Որտեղ շատ դեղեր ու շատ բժիշկներ կան, այնտեղ նաև հիվանդություններն են շափից շատ, (այդպես էլ որտեղ ամենից շատ օրենք կա), այնտեղ ամենամեծ անօրենսությունն է»:

90. Հմմտ. *Περίθου*. Τρόπος ἐστὶ χρηστὸς ἀσφαλέστερος νόμος. τὸν μὲν γὰρ οὐδεὶς ἂν διαστρέψαι ποτὲ ῥήτωρ δύναιτο, τὸν δ’ ἄνω τε καὶ κάτω λόγοις

⁶³ Տե՛ս Stobaeus 4. 1. 144:

⁶⁴ Տե՛ս Stobaeus 4. 4. 25:

⁶⁵ CP + οὕτω δὲ καὶ ὅπου νόμοι πλεῖστοι

⁶⁶ Տե՛ս Stobaeus 4. 1. 92:

ταράσσων πολλάκις λυμαίνεται (Max. 51.19/24, CP 4.142⁶⁷) – *Պիրիթուսի*.
Լավ բարբն օրենքից հուսալի է: Քանզի ոչ մի հարստսան երբեք չի կարող
աղծատել այն, իսկ օրենքը նա հաճախ խախտում է խոսքերով վեր ու վար
խառնելով:

91. *Հմմտ.* *Ίσοκράτους*. Νόμος βούλεται μὲν εὐεργετεῖν βίον ἀνθρώπων,
οὐ δύναται δὲ ὅταν αὐτοὶ βούλωνται πάσχειν. ἐν τοῖς γὰρ πειθομένοις ἐνδεί-
κνυται τὴν ἰδίαν ἀρετὴν (Max. 51.20/25, CP 5.45⁶⁸) – *Իսոկրատեսի*. Օրենքն
ուզում է մարդկանց կյանքի համար բարի գործ անել, բայց չի կարողանում,
երբ իրենք են ուզում տանջվել: Քանզի իր գերազանցությունը ցուցաբերում է
հնազանդողների հանդեպ:

92. Ζήνων πρὸς τοὺς ἀπολογουμένους ὑπὲρ τῆς αὐτῶν ἀσωτίας καὶ
λέγοντας ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀναλίσκειν ἔλεγεν “ἦ που καὶ τοῖς μα-
γείροις συγγνώσεσθε, ἐὰν ἀλμυρὰ λέγωσι πεποιηκέναι τὰ ὄψα, ὅτι πλῆθος
ἄλῶν αὐτοῖς ὑπῆρχεν; (Max. 54.18/20⁶⁹) – *Զենոնն սասում էր նրանց, ովքեր
արդարացնում էին իրենց ցոփությունը, ասելով, որ մեծ հավելուրդից են
ծախսում. «Քերևս խոհարարներին էլ կներեիք, եթե ասեին, որ կերակուրնե-
րը աղի են պատրաստել, քանի որ շատ աղ ունեն»:*

93. *Ἐπικούρου*. χάρις τῇ μακαρίᾳ φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐποίησεν εὐπό-
ριστα, τὰ δὲ δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα (Max. 41.14/14, CP 4.75⁷⁰) – *Էպիկու-
րոսի*. Շնորհակալություն երանելի բնությանը, որ հարկավորը դարձրել է
դյուրահասանելի, իսկ դժվարահասանելին՝ ոչ հարկավոր:

94. *Θεοπέμπτου*. Μήτε αἴτιον κακῶν τὸ θεῖον ὑπολάμβανε, μήτε χωρὶς
αὐτοῦ δυστυχεῖν ἡμᾶς νόμιζε (Max. 41.17/17) – *Թեոպեմպոսի*. Ո՛չ շարիքի
պատճառ աստվածությունը համարիր, ո՛չ էլ կարծիր, որ մենք դժբախտ ենք
սրանց նրա:

95. *Πλάτωνος*. Ὅταν βούληται θεὸς εὔ πραῖξαι πόλιν, ἄνδρας ἀγαθοὺς
δίδωσιν· ὅταν δὲ μέλλῃ κακῶς πράξειν πόλεις, ἐξεῖλε τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀγα-
θοὺς ἐκ ταύτης τῆς πόλεως ὁ θεός... (Max. 41.17/17⁷¹) – *Պլատոնի*. Երբ աստ-
վածն ուզում է փաղափ համար լավ բան անել, լավ այրեր է տալիս, իսկ երբ
մտադրվում է վատություն անել փաղափներին, աստվածը հեռացնում է այդ
փաղափից լավ մարդկանց:

⁶⁷ Հմմտ. Stobaeus 3. 37. 15:

⁶⁸ Հմմտ. Stobaeus 4. 1. 33:

⁶⁹ Հմմտ. Stobaeus 3. 15. 12:

⁷⁰ Հմմտ. Stobaeus 3. 17. 22:

⁷¹ Տե՛ս Stobaeus 3. 1. 204:

96. *Πυθαγόρου*. Ούτε ἵππον χωρὶς χαλινού, οὔτε πλοῦτον δίχα φρονήσεως δυνατόν κρατεῖσθαι (Max. 2.39/39, CP 3.490⁷²) – *Պյութագորասի*. Ո՛չ ձիուն է հնարավոր կառավարել առանց սանձի, ո՛չ էլ հարստությունն առանց խիղճմտության:

97. Ούτε συμπόσιον ἄνευ ὁμιλίας, οὔτε πλοῦτος χωρὶς ἀρετῆς ἡδονὴν ἔχει (Max. 12.37/36, CP 3.34⁷³) – Ո՛չ խնջույքն առանց գրույցի, ո՛չ էլ հարստությունն է առանց առանձինության հաճույք պատճառով:

98. Ἐοικεν ὁ τῶν φιλαργύρων βίος νεκροῦ δεῖπνω· πάντα γὰρ ἔχων τὸν εὐφρανθησόμενον οὐκ ἔχει (Max. 12.39/38 [Plut.], CP 3.3⁷⁴) – Արծաթասերների կյանքը նման է մահացածի համար հոգեհացի, քանի որ ամեն բան ունեւարձի հաճութեւ չունի նրան, ով իրեն կուրախացնի:

99. Ούτε παρὰ νεκροῦ ὁμιλίαν, οὔτε παρὰ φιλαργύρου δεῖ χάριν ἐπιζητεῖν (Max. 12.40/39, CP 3.25⁷⁵) – Պէտք չէ ո՛չ մահացածից ընկերակցություն փնտրել, ոչ էլ արծաթասերից՝ շնորհակալություն:

100. Τοῦ μέλιτος αἱ μέλιται τάχιον ἔρχονται ἐπ’ αἴσθησιν, τοῦ κέρδους δὲ οἱ φιλάργυροι (Max. 12.41/40, CP 3.45) – Մեղուները մեղրի հոտին են շուտ վրա տալիս, արծաթասերները՝ շահի:

101. Σφαγή⁷⁶ ἐστὶ τοῦ φιλαργύρου ἢ πρὸς τὸ κέρδος ἐπιθυμία (Max. 12.42/41, CP 3.68) – Արծաթասերի շահի փափագը նրա խոցելիությունն է:

102. Τοὺς πλουσίους δὲ καὶ ἀπλήστους τοῖς ὑδρωπιῶσιν εἰοικέναι ἔλεγεν· οἱ μὲν γὰρ πεπλησμένοι ὑδάτων διψῶσιν, οἱ δὲ χρημάτων (Max. 12.44/43 [Plut.], CP 3.88) – Ասում էր, որ հարուստ ու ազաճ մարդիկ նման են ջրգողերին, քանի որ անձ ծարավում են լցված ջրով, իսկ նրանք՝ փողով:

103. Οὔτε ἵππος εὐγενὴς κρίνοيت’ ἂν πολυτελεῖ σκευὴν ἔχων, ἀλλ’ ὁ τῇ φύσει λαμπρός, οὔτε ἀνὴρ σπουδαῖος ὁ πολύτιμον οὐσίαν κεκτημένος, ἀλλ’ ὁ τὴν ψυχὴν γενναῖος (Max. 12.45/44, CP 3.140⁷⁷) – Թող ազնվացեղ ձի համարվի ոչ թե թանկարժեք ձիասարք ունեցողը, այլ ի բնե երեւելին, և լավ մարդ՝ նա, ով ոչ թե թանկարժեք ինչք ունի, այլ ազնիվ հոգի:

104. Καταφρόνει τῶν περὶ τὸν πλοῦτον σπουδαζόντων, χρῆσθαι δὲ τοῖς ὑπάρχουσι μὴ δυναμένων· παραπλήσιοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι πάσχουσιν, ὥσπερ ἂν

⁷² Stobaeus 3. 1. 185:

⁷³ Stobaeus 3. 1. 87:

⁷⁴ Stobaeus 3. 10. 51:

⁷⁵ Stobaeus 3. 10. 5:

⁷⁶ Հայերեն թարգմանիչն անշուշտ աչքի առաջ է ունեցել փայլ = «կերակուր» ընթերցումը:

⁷⁷ Stobaeus 3. 1. 84:

εἴ τις ἵππον κτήσαιο καλὸν κακῶς ἵππευειν ἐπιστάμενος (Max. 12.46/45, CP 3.156⁷⁸) – Արհամարհի՛ր նրանց, որ ձգտում են ստացվածի, բայց ունեցածից չեն կարող օգտվել, քանզի նույն վիճակում են, ինչ երբ մեկը լավ ձի է ձեռք բերել, բայց հազիվ գիտի այն վարել:

105. Ὁ αὐτὸς τὸν πλούσιον καὶ ἀπαίδευτον ἔφησε ῥύπον περιηργυρωμένον (Max. 12.96/103 [Xenoph.], CP 6.203) – նույն մարդը հարուստ ու անկիրթ մարդուն անվանում էր արծարապատ կեղտ:

106. Ἰσοκράτους. Τίμα τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν δυοῖν ἔνεκεν, τοῦ τε ζημίαν μεγάλην ῥαδίως ἐκτῆσαι καὶ τοῦ φίλῳ σπουδαίῳ δυστυχοῦντι βοηθηῖσαι. πρὸς δὲ τὸν ἄδηλον βίον μηδὲ ὑπερβαλλόντως ἀλλὰ μετρίως αὐτὴν ἀγάπα. στέργε μὲν τὰ παρόντα, ζῆτει δὲ τὰ βελτίω (Max. 12.105/113⁷⁹) – *Իսոկրատեսի*. Եղած ստացվածքը գնահատիր երկու բանի համար՝ մեծ տուգանքը հեշտությամբ վճարելու և լավ ընկերոջը դժբախտության մեջ օգնելու համար: Անորոշ ապրուստի համար մի՛ սիրիր այն չափից շատ, այլ՝ չափավոր: Սիրի՛ր ներկան, ձգտի՛ր ավելի լավին:

107. Πλουτάρχου. Φθείρεται ὁ μὲν κόσμος πυρὶ καὶ ὕδατι, ὁ δὲ τῶν ἀκόλαστων πλοῦτος ἔρωτι καὶ μέθῃ (Max. 30.13/14, CP 3.67) – *Պլուտարքոսի*. Աշխարհը կործանվում է հրով ու ջրով, իսկ շվայտների հարստությունը՝ սեռական սանձարձակությամբ և հարբեցողությամբ:

108. Διογένης. Ἐν συμποσίῳ δὲ τινὶ τὸν αὐτῷ πολὺν οἶνον δεδομενον ἐξέχεεν, ἐπεὶ δὲ τινες αὐτὸν ἐμέφοντο⁸⁰, ἔφη· ἐὰν γὰρ αὐτὸν ἐκπίω, οὐ μόνον αὐτὸς ἀπόλλυται, ἀλλὰ καὶ μετὰ προσαπόλλυσιν (Max. 30.18/19, CP 3.254) – *Դիոգենեսի*. Մի գինարբու՛մի ժամանակ իրեն տրված առատ գինին քափեց և, երբ ոմանք հանդիմանեցին նրան (գինին փչացնելու համար), ասաց. «Եթե ես խմեմ, ոչ միայն այն կկորչի, այլև ինձ էլ իր հետ կկորցնի»:

109. Κλεόστρατος πρὸς τὸν εἰπόντα αὐτῷ “οὐκ αἰσχύνῃ μεθύων;” “σὺ δὲ” εἶπεν “οὐκ αἰσχύνῃ μεθύοντα νουθετῶν;” (Max. 30.23/26, CP 3.539⁸¹) – Երբ Կլեոստրատոսին մեկը ասաց. «Չե՞ս ամաշում՝ հարբում ես», ասաց. «Իսկ դու չե՞ս ամաշում՝ խելք ես սովորեցնում հարբածին»:

110. Հմմտ. Πυθαγόρας ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος οἰνόφλυγος, πῶς ἂν τοῦ μεθύειν παύσαιτο, ἔφη “εἰ συνεχῶς θεωρεῖ τὰ ὑπ’ αὐτοῦ πρασσόμενα” (Max.

⁷⁸ St^u Stobaeus 4. 31b. 47:

⁷⁹ St^u Stobaeus 4. 31d. 116:

⁸⁰ CP + ἐπὶ τῷ ἀπολλύναι τὸν οἶνον

⁸¹ St^u Stobaeus 3. 34. 17:

30.22/24, CP 3.491⁸²) – երբ մի հարբեցող հարցրեց Պյութագորասին, թե ինչպես վերջ տա հարբեցողությանը, նա ասաց. «Եթե մշտապես արածներդ նայես»:

111. *Աριστοτέλους*. Χρή τὸν υἱὸν δοῦλον εἶναι τοῦ πατρὸς ἢ τὸν οἰκέτην· ὁ μὲν γὰρ φύσει τοῦ πατρὸς δοῦλός ἐστιν, ὁ δὲ νόμῳ (Max. 23.21/20, CP 3.95) – *Արիստոտելեսի*. Որդին պիտի ավելի հոռ ստրուկը լինի, քան ծառան, քանի որ նա հոռ ստրուկն է ի բնե, իսկ սա՝ օրենքով:

112. Τοιοῦτος γίνου περὶ τοὺς γονεῖς, οἷους ἂν εὖξαιο περὶ σεαυτὸν γενέσθαι τοὺς σεαυτοῦ παῖδας (Max. 23.24/24 [Isocr.], CP 3.127⁸³) – (Իսոկրատես) Քո ծնողների հանդեպ եղիւր այնպիսին, ինչպիսիք կուգէիր, որ զավակներդ լինեն քո հանդեպ:

113. Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος, τίνα μᾶλλον ποθεῖ, τὸν πατέρα Φίλιππον ἢ Ἀριστοτέλην, “τὸν διδάσκαλον”, ἔφη, “ὁ μὲν γὰρ τοῦ γενέσθαι, ὁ δὲ γὰρ τοῦ καλῶς γενέσθαι αἷτιος” (Max. 23.25/26, CP 3.413) – երբ Ալեքսանդր քաղալորին մեկը հարցրեց, թե ում է սիրում ավելի շատ՝ Փիլիպպոս հո՞րը, թե՞ Արիստոտելին, ասաց. «Ուսուցչին. քանզի մեկն իմ լինելու, իսկ մյուսը՝ լավ լինելու պատճառն է»:

114. Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς βαρὺ τι ἐπιταττοῦσης αὐτῷ τῆς μητρὸς Ὀλυμπιάδος, ἔφη· ὦ μῆτερ, πικρόν γε ἐνοίκιον τῆς ἐννεαμήνου με ἀπαιτεῖς (Max. 23.25/26, CP 3.414) – Ալեքսանդր քաղալորը, երբ Օլիմպիադա մայրը մի ծանր բան էր կարգադրում իրեն, ասաց. «Ո՛վ մայր, ինն ամսվա համար դուք վարձ ես պահանջում»:

115. *Εὐριπίδου*. Ὅστις δὲ τοὺς τέκοντας ἐν βίῳ σέβει, | οὗτος ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεοῦ φίλος (Max. 23.29/30, CP 4.182) – *Եվրիպիդեսի*. Ով կյանքի ընթացքում պատվում է ծնողներին, նա կ' կյանքում, կ' մահից հետո ստոծաբարեկամն է:

116. *Πλάτωνος*. Πλάτων θρασυνόμενον ἰδὼν τινα πρὸς τὸν πατέρα, οὐ παύσῃ, μειράκιον, εἶπε, τούτου καταφρονῶν, δι' ὃν μέγα φρονεῖν ἀξιοῖς; (Max. 23.22/22, CP 4.184⁸⁴) – *Պլատոնի*. Պլատոնը, տեսնելով մեկին, որ անպատկառ էր հոռ հանդեպ, ասաց. «Չէ՞ս դադարելու, պատանի, արհամարհել նրան, ում շնորհիվ պիտի հպարտանայիր»:

117. *Ἐκ τῶν Ἐπικτήτου ἐγγειρίδων καὶ Σωκράτους*. Τοὺς υἱοὺς σπούδαζε πεπαιδευμένους μᾶλλον ἢ πλουσίους καταλιπεῖν (Max. 23.31/33, CP 5.23) –

⁸² Տե՛ս Stobaeus 3. 34. 17:

⁸³ Տե՛ս Stobaeus 4. 26. 36:

⁸⁴ Տե՛ս Stobaeus 4. 25. 43:

էպիկտետոսի «Զեռնարկից» և Սոկրատեսից. ձգտիր ավելի շուտ կրթված, քան հարուստ որդիներ թողնել:

118. Σόλων ἐρωτηθεὶς διὰ τί κατὰ τῶν τυπτόντων τοὺς πατέρας ἐπιτίμιον οὐχ ὥρισεν, ἔφη “ὅτι οὐχ ὑπέλαβον τοιούτους τινὰς ἔσεσθαι” (Max. 23.35/37) – երբ նույն (Սոկրանին) հարցրին, թե ինչու հայրերին ծեծողների համար պատիժ չի սահմանել, ասաց. «Որովհետև չէի ենթադրում, թե այդպիսիք կլինեն»:

119. Υἱὸν καὶ θυγατρὶ μὴ προσμεδιάσσης, ἵνα μὴ ὕστερον δακρύσῃς (Max. 23.36/38) – Որդուդ կամ դստերդ մի՛ ժպտա, որ հետո չարտասովես:

120. Τὰ μὲν ξύλα τὸ πῦρ αὐξόντα ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ πυρὸς καταναλίσκεται, ὁ δὲ πλοῦτος τρέφων τοὺς κόλακας ὑπ’ αὐτῶν τούτων διαφθείρεται (Max. 11.15/15 [Plut.], CP 3.38⁸⁵) – (Պլուտարխոս) Փայտը, կրակը սաստկացնելով, հենց այդ կրակից է սպառվում, հարստությունն էլ, սնելով ծծողներին, հենց նրանց ձեռքով է կործանվում:

121. Λαγῶ μὲν κύνα, φίλῳ δὲ κόλακα φύσει πολέμιον ἡγητέον (Max. 11.17/17 [Plut.], CP 3.58) – (Պլուտարխոս) Նապաստակը շանը, իսկ բարեկամը՝ ծծողին պիտի թշնամի համարի:

122. Πυθαγόρου. Χαίρειν χρὴ τοῖς ἐλέγχουσιν ἢ τοῖς κολακεύουσιν. οἱ μὲν γὰρ λυποῦντες διεγείρουσιν, οἱ δὲ ὥς δ’ ἐκλύουσι καὶ σκελίζουσιν⁸⁶ (Max. 11.19/19, CP 4.65) – Պյութագորասի. Պետք է ավելի շատ ուրախանալ հանդիմանողների, քան ծծողների համար, քանզի նրանք վշտացնելով սրտի են պահում, իսկ սրանք թուլացնում են ու ստիպում սայթափել:

123. Διογένους. Ἐπὶ τῆς κολακείας ὥσπερ ἐπὶ μνήματος, αὐτὸ μόνον τὸ ὄνομα τῆς φιλίας ἐπιγέγραπται (Max. 11.23/30, CP 3.389⁸⁷) – Դիոգենեսի. Քծանքի վրա, ինչպես մահադամի, միայն բարեկամության անունն է գրվում:

124. Ἐρωτηθεὶς τί τῶν θηρίων κάκιστα δάκνει, ἔφη· τῶν μὲν ἀγρίων συκοφάντης, τῶν δὲ ἡμέρων, κόλαξ (CP 3.430) – երբ հարցրին, թե զազաններից ո՞րն է ամենից դժամորեն կծում, ասաց. «Վայրիներից՝ զրգարտողը, ընտանիներից՝ ծծողը»:

Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς, “τί τῶν θηρίων κάκιστα βλάπτει,” ἔφη “τῶν μὲν ἀγρίων συκοφάντης, τῶν δὲ ἡμέρων, κόλαξ” (Max. 11.24/31 [Diog.]) –

⁸⁵ Տե՛ս Stobaeus 3. 4. 9:

⁸⁶ CP ὥς δ’ ἐχθρῶν χείρωνα ἐκτρέπου τοὺς κολακεύοντας – վանի՛ր ծծողներին, ասես թշնամիներից վատը լինեն

⁸⁷ Տե՛ս Stobaeus 3. 14. 14:

(Դիոգենես) Նույն մարդը, երբ նրան հարցրին, թե գազաններից ո՞րն է ամենից դաժանորեն վնասում, ասաց. «Վայրիներից՝ զրպարտողը, ընտանիներից՝ ծնողը»:

125. Κράτης πρὸς νέον πλούσιον πολλοὺς κόλακας ἐπισυρόμενον, εἶπεν “νεανίσκε, ἐλεῶ σου τὴν ἐρημίαν” (Max. 11.27/34, CP 3.499⁸⁸) – Կրատեսն ասաց բազում ծնողների գրավող հարուստ երիտասարդին. «Պատանի, կարեկցում եմ քո միայնությանը»:

126. Δημοσθένης. Οὐτε σῖτον ἄριστον ἐκ τοῦ καλλίστου πεδίου κρίνομεν ἀλλὰ τὸν εὐθετον πρὸς τὴν τροφήν, οὔτε ἄνδρα σπουδαῖον ἢ φίλον εὖνουν τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς ὄντα γένους, ἀλλὰ τὸν ὑπάρχοντα τῷ τρόπῳ κρείττονα (Max. 56.11/11, CP 3.385⁸⁹) – Դեմոսթենեսի. լավագույն ցորեն ենք համարում ոչ թե ամենագեղեցիկ դաշտից [եկածը], այլ՝ սննդին ամենահարմարը, այդպես էլ առափնի այր ու բարեսիրտ ընկեր՝ ոչ թե նրան, որ երևելի տոհմից է, այլ նրան, ով ավելի լավ բնավորություն ունի:

127. Διογένης. Πυνθανομένου τινὸς τίνες τῶν ἀνθρώπων εὐγενέστατοι ἔφη “οἱ καταφρονοῦντες πλούτου, δόξης, ἡδονῆς, ζωῆς, τῶν δὲ ἐναντίων ὑπεράνω ὄντες πενίας, ἀδοξίας, πόνου, θανάτου” (Max. 56.13/13⁹⁰) – Դիոգենեսի. Երբ մեկը հարցրեց նրան, թե որ մարդիկ են ամենից ազնվատոհմիկ, նա ասաց. «Որոնք առհամարհում են հարստությունը, փառքը, հաճույքը, կյանքը և վեր են հակառակ բաներից՝ աղքատությունից, անփառությունից, ցավից, մահից»:

128. Εὐριπίδου. Οὐδὲν ἡ εὐγένεια πρὸς τὰ χρήματα· | τὸν γὰρ κάκιστον πλοῦτος εἰς πρώτους ἄγει (Max. 56.14/14, CP 3.527⁹¹) – Եվրիպիդեսի. Ազնիվ ծագումը որ մի առնչություն չունի փողի հետ, քանզի հարստությունը ամենաառաջ մարդուն առաջինների շարքին է դասում:

129. Θεοπέμπτου. Εὐγενεῖς εἶναι νόμιζε μὴ τοὺς ἐκ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν γεγεννημένους, ἀλλὰ τοὺς καλὰ καὶ ἀγαθὰ προαιρουμένους (Max. 56.17/17) – Թեոպեմպտոսի. Ազնվագարմ համարի ոչ թե լավագույններից⁹² ծնվածներին, այլ նրանց, ովքեր գերադասում են գեղեցիկ ու բարի գործեր:

⁸⁸ Տե՛ս Stobaeus 3. 14. 20:

⁸⁹ Տե՛ս Stobaeus 4. 29a. 23:

⁹⁰ Տե՛ս Stobaeus 4. 29a. 19:

⁹¹ Տե՛ս Stobaeus 4. 31b. 35:

⁹² Բառացի՝ գեղեցիկ ու բարի (մարդկանցից):

130. *Ζήνωνος*. Ὁ αὐτὸς ἔφη μὴ δεῖν ζητεῖν τοὺς ἀνθρώπους εἴ τινες ἐκ μεγάλης πόλεως εἰσιν, ἀλλ' εἰ μεγάλης πόλεως ἄξιοι (Max. 56.18/18, CP 6.63) – *Ջենոնի*. Նույն մարդն ասում էր, որ պետք չէ ֆինել մարդկանց՝ արդյո՞ք մեծ փառափրկ են, այլ արդյո՞ք արժանի են մեծ փառափրկ:

131. *Θεσπίδου*. Ἐπὶ προγόνων εὐγενεία μηδεὶς ἐγκαυχάσθω· πηλὸν γὰρ ἔχουσι πάντες τοῦ γένους προπάτορα· καὶ οἱ ἐν πορφυρίδι καὶ βύσσῳ τρεφόμενοι, καὶ οἱ ἐν πενίας ἀβύσσῳ δαπανώμενοι (Max. 56.19/19) – *Թեսպիսի*. Թող ոչ ոք չպարծենա նախնիների ազնվատոհմությանը, քանզի բոլորը կավն ունեն որպես տոհմի նախահայր՝ թե՛ նրանք, որ սնվում են ծիրանի ու բեհեզ հազած, թե՛ նրանք, որ հյուծվում են աղատության անդունդի մեջ:

132. Σώστρατος ὁ αὐλητῆς ὀνειδιζόμενος ὑπὸ τινος ὡς γονέων ἀσήμεων εἶναι εἶπε· “καὶ μὴν διὰ τοῦτο μᾶλλον ὥφειλον θαυμάζεσθαι, ὅτι ἀπ’ ἐμοῦ τὸ γένος ἄρχεται” (Max. 56.23/24, CP 3.495⁹³) – Երբ մեկը նախատեց փողահար Սոստրատոսին, որ աներեւելի ծնողներից է, նա ասաց. «Հենց նրա համար պետք է ավելի հիացմունքի արժանանամ, որ ինձանից է տոհմս սկիզբ առնում»:

Հմմտ. Σωκράτης ὁ φιλόσοφος θαυμαζόμενός τινα διατρεπόμενον ἐπὶ τῷ ἀδόξῳ γονέων γεγονέναι, θάρρει, ἔφη, ἐὰν γὰρ σὺ ἀστεῖος γένῃ, ἀπὸ σοῦ τὸ γένος ἄριθμηθήσεται (CP 3.121) – Սոկրատես փիլիսոփան, զարմանալով մեկի վրա, որ շփոթված էր անհայտ ծնողներից ծնված լինելու պատճառով, ասաց. «Մտապնդվի՛ր, քանի որ եթե կարևոր մարդ դառնաս, փեզանից են տոհմդ հաշվելու»:

133. *Σκληρίου*. Πολλοῖσι θνητῶν ἡ μὲν ὄψις εὐγενής, | ὁ νοῦς δ' ἐν αὐτῇ δυσγενής εὐρίσκεται (Max. 56.20/20⁹⁴) – *Սկլերիոսի*. Շատ մարդկանց տեսքը տոհմիկ է, բայց միտքը, պարզվում է՝ ստորաճնունդ:

134. *Ἐπιχάρμου*. Πνίγομ' ὅταν εὐγένειαν οὐδὲν ὦν κακῶς⁹⁵ | λέγῃ τις αὐτὸς δυσγενής ὦν τῷ τρόπῳ. | τίς γὰρ κατόπτρῳ καὶ τυφλῷ κοινωνία; (Max. 56.21/21⁹⁶) – *Էպիքարմոսի*. Խեղդվում եմ, երբ մեկն իմը բարեով ստորաճնունդ լինելով, շարափար ասում է, որ տոհմիկությունը ոչինչ է: Ի՞նչ ընդհանուր բան կա հայելու և կույրի միջև:

⁹³ Տե՛ս Stobaeus 4. 29a. 14:

⁹⁴ Տե՛ս Stobaeus 3. 2. 7:

⁹⁵ Stobaeus 4. 30. 6. καλῶς

⁹⁶ Տե՛ս Stobaeus 4. 30. 6:

135. Ὅπερ ἂν σιωπᾶσθαι βούλη, ἐξείπης μηδενί· ἢ πῶς παρά τινος ἀπαιτήσεις τὸ πιστὸν τῆς σιωπῆς, ὃ μὴ παρέσχες σεαυτῷ; (CP 3.73).

Πλουτάρχου. Ὅπερ ἂν σιωπᾶσθαι βούλη, μηδενὶ εἵπης· ἢ πῶς παρά τινος ἀπαιτήσεις τὸ πιστὸν τῆς σιωπῆς, ὃ μὴ παρέσχες σεαυτῷ; (Max. 20.16/16) – *Θιουարքουի.* Ինչի մասին որ ուզում ես, որ լռես, ոչ մեկին չասես: Կամ ինչպե՞ս ես մեկից պահանջելու հավատարմություն լռությանը, որն ինքի քեզ չես տվել:

136. Τὸ σιωπᾶν δ' οὐ μόνον ἄδιψον, ὥς φησιν Ἰποκράτης, ἀλλὰ καὶ ἄλυπον καὶ ἀνώδυνον (Max. 20.17/17⁹⁷) – Լուիլը ոչ միայն անծարավ է, ինչպես Հիպոկրատեսն է ասում, այլև անվիշտ ու անցավ:

137. Ζήνων. Ὅτι ξένοι τινὲς ἐν συμποσίῳ παρόντες φιλοφρονούμενοι Ζήνωνα προπιόντες αὐτῷ, ἤροντο ἡσυχίαν ἄγοντα “περὶ σοῦ τί χρὴ λέγειν, ὦ Ζήνων, τῷ βασιλεῖ”, κακεῖνος ἔφη “ἄλλο μηδέν, ἢ ὅτι πρεσβύτης ἐστὶν ἐν Ἀθήναις παρὰ ποτὸν σιωπᾶν δυνάμενος” (Max. 20./24) – *Ջենոն.* Ինչ-որ հյուրեր, որ ներկա էին գինարբույրին, մոտենալով Ջենոնին և ողջունելով նրան, մինչ նա լուռ էր, հարցրին նրան. «Ջենոն, ի՞նչ է պետք ասել քո մասին քաղապոսին», նա էլ ասաց. «Ուրիշ ոչինչ, բայց միայն այն, որ Աթենքում մի ծերունի կա, որ կարող է խմելիս լռել⁹⁸»:

139. *Արιστοτέλους.* Ὁ μὴ εἰδὼς σιωπᾶν οὐκ οἶδε διαλέγεσθαι (Max. 20.27/35, CP 3.98) – *Արիստոտելի.* Նա, ով չգիտի լռել, չգիտի գրոյց վարել:

140. *Արιστοτέλης*⁹⁹ ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος “τί δυσκολώτατόν ἐστιν ἐν τῷ βίῳ;” εἶπε “τὸ σιωπᾶν ἂ μὴ δεῖ λαλεῖν” (Max. 20.28/36, CP 3.112¹⁰⁰) – *Երբ Արիստոտելին մեկը հարցրեց.* «Ի՞նչն է կյանքում ամենադժվար բանը», ասաց. «Լռել այն բաների մասին, որոնց մասին պետք չէ խոսել»:

141. *Դյոկրատոս.* Ἐρωτηθεὶς “διὰ ποῖαν αἰτίαν τοὺς ἄλλους διδάσκων λέγειν, αὐτὸς σιωπᾷ;” ἔφη “καὶ γὰρ ἡ ἀκόννη αὕτη μὲν οὐ τέμνει, τὰ δὲ ξίφη ὀξέα ποιεῖ (Max. 20.29/37, CP 3.160) – *Իսոկրատեսի.* Երբ նրան հարցրին, թե՛ «Ի՞նչն է պատճառը, որ ուրիշներին խոսել սովորեցնելով, ինքի լռում ես», նա ասաց. «Հետանն է ինքը չի կտրում, բայց սրում է թուրը»:

142. *Դյոկրատոս.* Δύο ποιοῦ καιροὺς τοῦ λέγειν, ἢ περὶ ὧν οἶσθα σαφῶς, ἢ περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν· ἐν τούτοις γὰρ μόνοις ὁ λόγος τῆς σιγῆς κρεῖτ-

⁹⁷ Տե՛ս Stobaeus 3. 19. 7:

⁹⁸ Հմմտ. «... ծեր ուն է յԱթենս, ըմպելոյ բաժակի՝ լռելոյ ունի կարողութիւն», *Սոփերք*, հ. Ա, էջ 36:

⁹⁹ Max. Ὁ αὐτὸς

¹⁰⁰ Տե՛ս Stobaeus 3. 41. 8:

των, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἄμεινον σιγᾶν ἢ λέγειν (Max. 20.-/38, CP 4.131¹⁰¹) – *Իսկրատեսի*. Խոսելու երկու առիթ ստեղծիր՝ կամ այն բանի մասին, որ լավ գիտես, կամ ինչի մասին անհրաժեշտ է խոսել: Միայն այս դեպքերում է խոսելը լռելուց լավ, իսկ մնացածներում ավելի լավ է լռել, քան խոսել:

143. *Σωκράτους*. Φάylum ἀνδρὸς καθάπερ κυνὸς σιγηροῦ δεῖ τὴν σιγὴν μάλλον <ἢ> τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι (Max. 20.31/40, CP 3.227) – *Սոկրատեսի*. Պետք է ավելի զգուշանալ շա՛ր այրի, ինչպես լուսկյաց շան, լուրջունից, քան ձայնից:

144. Θεόφραστος ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος ἐν συμποσίῳ νεηνίσκον τινὰ βλέπων ἡσυχίαν ἔχοντα, εἶπεν· “εἰ μὲν ἀπαιδευτος ὢν σιωπᾶς, πεπαιδευμένος ὑπάρχεις, εἰ δὲ πεπαιδευμένος, ἀπαιδεύτως σιωπᾶς (Max. 20.33/42, CP 3.465) – Պերիպատետիկյան փիլիսոփա Թեոփրաստեսը, գինարբույժի ժամանակ տեսնելով մի լռող պատանու, ասաց. «Եթե դու կրթված չլինելով ես լռում, ուրեմն կիրք ես, իսկ եթե կրթված լինելով՝ անկիրք ես լռում¹⁰²»:

145. *Πιττάκου*. Ὅ μέλλεις ποιεῖν, μὴ λέγε· ἀποτυχὼν γὰρ καταγελασθησῇ (Max. 20.36/45, CP 3.518¹⁰³) – *Պիտտակոսի*¹⁰⁴. չասես, թե ինչ ես պատրաստվում անել, քանզի եթե վրիպես, ծաղրի կենթարկվես:

146. *Σοφοκλέους*. Κλέπτων δ’ ὅταν τις ἐμφανῶς ἐφευρεθῇ, | σιγᾶν ἀνάγκη, κἂν καλὸν φέρη στόμα (Max. 20.37/46, CP 3.521¹⁰⁵) – *Սոֆոկլեսի*. Երբ մեկը բռնվում է բացեիքաց գողություն անելիս, պիտի լռի, անգամ եթե հարուստ լեզու ունի:

147. Ξενοκράτης διαιρῶν ἕκαστον μέρος τῆς ἡμέρας εἰς πρᾶξιν τινα καὶ τῇ σιωπῇ μέρος ἀπένειμεν (Max. 20.39/48, CP 3.522¹⁰⁶) – *Քսենոկրատեսը*, օրվա ամեն մասը բաժանելով որևէ գործի, լուրջանն էլ էր մաս հատկացնում:

148. Λυκοῦργος πρὸς τὸν εἶποντα¹⁰⁷ “διὰ τί Λακεδαιμόνιοι τὴν βραδυλογίαν ἀσκοῦσιν;” εἶπεν “ὅτι ἐγγύς εἰσὶ τοῦ σιγᾶν” (Max. 20.41/50, CP 3.540)

¹⁰¹ Stobaeus 3. 34. 6:

¹⁰² Հմմտ. «... ասա թե խրատեալ իցես, անխրատաբար լռես», *Սոփերք*, հ. Ա, էջ 37 (= εἰ δὲ πεπαιδευμένος, ἀπαιδεύτως σιωπᾶς):

¹⁰³ Stobaeus 3. 1. 172:

¹⁰⁴ Հմմտ. «Պիտտակոս ասէ... », *Սոփերք*, հ. Ա, էջ 37 (= εἰ δὲ πεπαιδευμένος, ἀπαιδεύτως σιωπᾶς):

¹⁰⁵ Stobaeus 3. 24. 4:

¹⁰⁶ Stobaeus 3. 33. 11:

¹⁰⁷ CP + αὐτῷ

– Լիկուրգոսը մի մարդու, որը հարցրեց նրան. «Ինչո՞ւ եմ լակեղեմնացիները բշխոսություն պարապում», ասաց. «Որովհետև այն մոտ է լռելուն»:

149. *Δημοκρίτου*. Θεασάμενός τινα πολλά ἀπαίδευτα διαλεγόμενον ἔφη “οὐ λέγειν μοι δοκεῖ δυνατός, ἀλλὰ σιωπᾶν ἀδύνατος” (Max. 20.42/51) – *Դեմոկրիտոսի*. Տեսնելով մեկին, որ շատ էր անկիրթ խոսում, ասաց. «Ինձ թվում է, որ սա ոչ թե կարող է խոսել, այլ անկարող է լռել»:

150. *Σόλωνος*. Σφραγίζου τοὺς μὲν λόγους σιγῇ, τὴν δὲ σιγὴν καιρῷ (Max. 20.44/53, CP 4.134¹⁰⁸) – *Սոլոնի*. Կնֆիւր խոսւեաղ լռությամբ, իսկ լռությունդ՝ ժամանակով¹⁰⁹:

151. “Ἡ σιγὴν καίριον ἔχειν δεῖ ἢ λόγον ὠφέλιμον (Max. 20.44/53, CP 6.72¹¹⁰) – Պետք է կամ տեղին լռություն ունենալ, կամ պիտանի խոսք:

152. Ὅνειδιζόντος αὐτῷ τινος, ὅτι τὸ στόμα δυσῶδες εἶχε “πολλὰ γὰρ” εἶπεν “αὐτῷ τῶν ἀπορρήτων ἐγκατεσάπη” (Max. 20.47/59 [Demosth.]¹¹¹) – (Դեմոսթենես.) Երբ մեկը նրան նախատեց, որ զարշահոս բերան ունի, ասաց. «Որովհետև նրա մեջ անճանելի բաներից շատերը փառել են»:

153. *Ζαλεύκου*. Ὡδ’ ἡμῖν παρηγγέλθω πᾶσι τοῖς τοιοῦτοῖς πολίταις καὶ πολίτισι καὶ συνοίκους, μεμνησθαι θεὸν ὥς ὄντα καὶ δίκας ἐπιτέμποντα τοῖς ἀδίκους, καὶ τίθεσθαι πρὸ ὀμμάτων τὸν καιρὸν τοῦτον, ἐν ᾧ γίνεται τὸ τέλος ἐκάστω τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ ζῆν. πᾶσι γὰρ ἐμπίπτει μεταμέλεια τοῖς μέλλοισι τελευτᾶν μεμνημένοις ὧν ἡδικήσασι, καὶ ὁρμὴ τοῦ βούλεσθαι πάντα πεπρᾶχθαι δικαίως αὐτοῖς (Max. 39.-/19) – *Զալեկոսի*. Այսպես պատվիրվեց մեզ՝ բոլոր այդպիսի ֆաղաֆացիներիս, ֆաղաֆացուհիներիս և դրացիներիս հիշել ասածուն, որը կա և անարդարների դատաստանի է ենթարկում, և աչքի առաջ ունենալ այն պահը, երբ ամեն մեկի կյանքից հեռանալու վախճանն է լինում: Քանզի բոլորին, որ մեռնելու են, ապաշխարություն է վրա հասնում, երբ հիշում են իրենց անիրավ արարքները, և ամեն բան արդար անելու ցանկության ձգտում:

154. *Πλουτάρχου*. Τὰ μὲν φυτὰ ἀπὸ τῆς ῥίζης, ἡ δὲ δόξα ἀπὸ¹¹² λήψεως αὐξεί (Max. 39.14/14, CP 3.56) – *Պլուտարքոսի*. Բույսերն աճում են արմատից, իսկ փառքը՝ (առաջին անգամ) այն ստանալուց:

¹⁰⁸ Stobaeus 3. 1. 172:

¹⁰⁹ Հմմտ. «... և զլռութիւն ժամանակաւ», *Սոփերք*, հ. Ա, էջ 38:

¹¹⁰ Stobaeus 3. 34. 8:

¹¹¹ Stobaeus 3. 41. 6. վերագրված է եվրիպիդեսին:

¹¹² CP + տիցs քրօտիցs

155. *Αριστοτέλους*. Ἀξίωμα μέγιστόν ἐστιν οὐ τὸ κεχρηῆσθαι τιμαῖς, ἀλλὰ τὸ ἄξιον ἐαυτὸν εἶναι νομίζεσθαι (Max. 39.17/17, CP 3.96) – *Արիստոտելի*. Մեծագույն արժանիքը ոչ թե պատիվներից օգտվելն է, այլ դրանց արժանի համարվելը:

156. *Ἰσοκράτους*. Ὡν τὰς δόξας ζηλοῖς, τούτων καὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις (Max. 39.18/18, CP 3.175) – *Իսոկրատեսի*. [Զգաիր] նրանց բարի գործերին, որոնց փառքին ես ձգտում:

157. Ἐκ τοῦ βίου κράτιστον ἐστὶν ὑπεξελθεῖν, ὥς ἐκ συμποσίου, μήτε διψῶντα, μήτε μεθύοντα (Max. 65.15/16 [Arist.], CP 3.108) – *Արիստոտելի*. Ամենից լավ է կյանքից հեռանալ, ինչպես խնջույքից՝ ոչ ծարավ, ոչ էլ հարբած:

158. Ὁ ἐν νόσῳ διαθήκας γράφων παραπλήσια πάσχει τοῖς ἐν χειμῶνι θαλαττίῳ εὐτρεπίζειν ἀρχομένους τὰ τῆς νεῶς ὅπλα (Max. 65.17/15 [Arist.], CP 3.109) – Հիվանդության ժամանակ կտակ գրողը նման բանի է ենթարկվում, ինչ և նրանք, որ փորձորկոտ ծովում սկսում են կարգի բերել նավասարքը:

159. *Κλειτάρχου*. Κρεῖσσον ἀποθανεῖν ἢ δι’ ἀκρασίας ψυχὴν ἀμαυρῶσαι (Max. 65.19/18, CP 3.220¹¹³) – *Կլիտարքոսի*. Ավելի լավ է մեռնել, քան հոգին մթափնել շվայտությանը:

160. Ἄμασις, ὁ Αἰγυπτίων βασιλεύς, φίλῳ ἀποβαλόντι υἱὸν γράφων παραμυθητικῶς εἶπεν· “εἰ ὅτε οὐδέποτε ἦν, οὐκ ἔλποῦ, μηδὲ νῦν, ὅτε μηκέτι ἔστι, λυπηθῆς” (Max. 65.22/21, CP 3.367¹¹⁴) – Եգիպտացիների թագավոր Ամասիսը որդուն կորցրած իր ընկերոջը մխիթարական նամակ գրելիս ասաց. «Երբ նա դեռ չկար, դու չէիր սգում, ոչ էլ հիմա սգա, երբ նա այլևս չկա»:

161. Διογένης ὁ Κυνικός, ὁδυρομένου τινὸς ὅτι ἐπὶ ξένης ἔμελλε τελευτᾶν, εἶπεν· “τί ὀδύρη, ὦ μάταιε; πανταχόθεν γὰρ ὁδὸς ἡ αὐτὴ εἰς ἄδου” (Max. 65.23/22, CP 3.459) – Կինիկյան Դիոգենեսը, երբ մեկը ողբում էր, որ օտարության մեջ է մեռնելու, ասաց. «Ի՞նչ ես ողբում, ո՞վ անմիտ, չէ՞ որ ամեն տեղից նույն ճանապարհն է դեպի Հադես»:

162. *Εὐριπίδου*. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους | τὸν φύντα θρηγεῖν εἰς ἃ ἔρχεται κακά, | τὸν δ’ θανόντα καὶ πόνων πεπauμένον | χαίροντας εὐφημούντας ἐκπέμπειν δόμων (Max. 65.29/33) – *Եվրիպիդեսի*. Մենք պիտի ժողով անելով ծնվողին ողբալին՝ թե ինչ չարիքների մեջ է գալիս, իսկ

¹¹³ Stobaeus 3. 17. 26:

¹¹⁴ Stobaeus 4. 56. 32:

մեռած ու տխմանից ազատված մարդուն ուրախացած հանդիսավոր հուղարկավորելիմ տնից:

163. *Ἐπίκουρον*. Πρὸς μὲν τᾶλλα δυνατὸν ἀσφάλειαν πορίσασθαι, χάριν δὲ θανάτου πάντες ἄνθρωποι πόλιν ἀτείχιστον οἰκοῦμεν (Max. 65.30/34, CP 3.474¹¹⁵) – *Էպիկուրոսի*. Այլ բաների համար հնարավոր է անվտանգություն պահովել, բայց մահվան հետևանքով մարդիկ՝ մենք բոլորս, բնակվում ենք անպարիսպ քաղաքում»:

164. Τί ἐστι θάνατος; Αἰώνιος ὕπνος, ἀνάλυσις σώματος ... πλουσίων φόβος, πενήτων ἐπιθυμία (*Secundus sententia* 20) – «Ի՞նչ է մահը: Հավերժական հուն, մարմնի փայլալույս... հարուստների վախ, աղատների իղձ»¹¹⁶:

165. *Βίαντος*. Οὐτὸς θεασάμενος μάχαιραν ἐρριμμένην ἔφη “τίς σε ἀπόλεσεν ἢ τίνα σύ;” (Max. 65.37/42, CP 6.32) – *Բիանտի*. Տեսնելով նետված մի թուր, նա ասաց. «Ո՞վ է քեզ կոքոռային մատնել, կամ դու ո՞ւմ»:

166. Ὁ αὐτὸς ἐπικαλούμενου τινὸς τὸν θάνατον ἐπὶ τινων¹¹⁷ ἀπωλεία ἔφη “τί¹¹⁸ αὐτὸν καλεῖς, ἄνθρωπε, οὐκ ἂν μὴ καλέσῃς, ἥξει;” (Max. 65.38/43 [Bias], CP 6.52) – Երբ մեկը, գովակներ կորցրած՝ մահն էր կանչում, նույն մարդն ասաց. «Ի՞նչ ես կանչում, ա՛յ մարդ. եթե չկանչես, չի՞ գալու»:

167. *Σωκράτους*. εἰπόντος αὐτῷ τινος ὅτι “Ἀθηναῖοι θάνατον ἐψηφίσαντο κατὰ σοῦ”, ἔφη “πρὸ αὐτῶν δὲ ἡ φύσις” (Max. 65.40/46, CP 6.154) – *Սոկրատեսի*. Երբ մեկը նրան ասաց. «Աթենացիները քեզ մահվան են դատապարտել», ասաց. «Նրանցից առաջ՝ բնությունը»:

168. Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς τίνα ἐστὶ τὰ ἐν ἄδου, εἶπεν “οὔτε ἐγὼ πεπόρευμαι οὔτε τῶν ἐκεῖσέ τινι συντετύχηκα” (Max. 65.41/47, CP 6.214) – Երբ նույն մարդուն հարցրին, թե ինչ կա Հադեսում, նա ասաց. «Ոչ ես եմ գնացել այնտեղ, ոչ էլ հանդիպել եմ այնտեղից եկած մեկին»:

169. Ἀναξαγόρου. Δύο ἔλεγε διδασκαλίας εἶναι θανάτου, τὸν τε πρὸ τοῦ γενέσθαι χρόνον καὶ τὸν ὕπνον (Max. 29.16/20) – *Անաքսագորասի*. Նա ասում էր, որ մահվանը վերաբերող երկու ուսմունք կա, մեկը՝ ծնվելուց առաջ եղած ժամանակն է, մյուսը՝ հունը:

170. Հմմտ. ὅτε πλέων ἀκουσίως προσηνέχθη τῇ Κύπρῳ ὁ Ἀνάξαρχος, συλλαβὼν αὐτὸν καὶ εἰς ὄλμον βαλὼν ἐκέλευσε τύπτεσθαι σιδηροῖς ὑπέροις.

¹¹⁵ Stobaeus 4. 51. 32:

¹¹⁶ Սոկրատեսի Ա, էջ 70. «Ի՞նչ է մահ: – Քուն հալիտենական... բռնառականաց իղձ... մեծատանց երկիր, աղատաց պանծալի...»

¹¹⁷ CP τέκνων

¹¹⁸ CP εἰ

τὸν δ' οὐ φροντίσαντα τῆς τιμωρίας εἰπεῖν ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον, “πίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, Ἀναξάρχον δὲ οὐ πίσσεις” (DL 9.59) – երբ... Անախարխոսն իր կամֆի հակառակ ստիպված եղավ Կիպրոսում ափ դուրս գալ, (Նիկոկրեոնը) բռնեց նրան և, հավանգի մեջ գցելով, հրամայեց հարվածել երկաթե հարիչներով: Նա էլ, պատժից շմտահոգվելով, արտասանեց իր հանրահայտ խոսքերը. «Ծեծի՛ր Անախարխոսի պարկը, չէ՛ որ Անախարխոսին չես ծեծում»:

171. Καυσιανοὶ τοὺς μὲν γεννωμένους θρηνοῦσι, τοὺς δὲ τελευτήσαντας μακαρίζουσιν (Max. 65.44/52¹¹⁹) – Կալսիացիք¹²⁰ ողբում են ճնվողների համար և երանի տալիս վախճանվածներին:

172. Σέξτου. Οἰκείων ζώντων μὲν ποιοῦ ἐπιμέλειαν, ἀπογενομένων δὲ δεῖ τὰ σώματα τῇ γῇ συμμεμίχθαι. τοῦτο γὰρ καὶ ὅσιον, οὐ γὰρ συνθάπτεται ψυχὴ τῷ σώματι, μάτην οὖν ὁ πολὺς πόνος περὶ τὰς τάφους (Max. 65./50) – Սեքստոսի. երբ յուրախմները ողջ են, հոգ տար, իսկ երբ հեռանում են, պետք է մարմինները խառնվեն հողին, որովհետև դա բարեպաշտ է, քանի որ հոգին մարմնի հետ չի քաղվում, ուստի զուր է քաղման մասին շատ հոգալը:

173. Εὐρίπιδου. Τύμβω γὰρ οὐδείς πιστὸς ἀνθρώπων φίλος (Max. 65.36/40 [Soph.], CP 4B.13) – Եվրիպիդեսի. Ոչ ոք գերեզմանի հավատարիմ ընկեր չէ:

174. Διογένης ἐρωτηθεὶς πῶς ἂν τις πολιτεύηται, ἔφη “καθάπερ πυρί, μήτε λίαν ἐγγὺς εἶναι, ἵνα μὴ κατακαῇ, μήτε πόρρω, ἵνα ῥιγώσῃ” (Max. 9.44/47) – երբ Դիոգենեսին հարցրին, թե ինչպես պիտի մարդ ֆաղափական կյանք վարի, ասաց. «Ինչպես կրակի հետ [վարվելիս]՝ ոչ շատ մոտենա [իշխանավորին], որ չայրվի, ոչ էլ հեռանա, որ չսառչի»:

Երωτηθεὶς πῶς ἂν πολιτεύηται τις ἐπὶ ἐξουσίᾳ, ἔφη· καθάπερ πυρί, μήτε λίαν ἐγγὺς ἵνα κατακαῇ, μήτε πόρρω ἵνα ῥιγώσῃς (CP 3.432) – երբ նրան հարցրին, թե ինչպես պիտի մարդ վերաբերվի իշխանությանը, ասաց. «Ինչպես կրակին՝ ոչ շատ մոտենա, որ չայրվի, ոչ էլ հեռանա, որ չսառչի»:

175. Ἀγάθωνος. Τὸν ἄρχοντα τριῶν δεῖ μεμνησθαι· πρῶτον μὲν ὅτι ἀνθρώπων ἄρχει, δεύτερον ὅτι κατὰ νόμους ἄρχει, τρίτον ὅτι οὐκ ἀεὶ ἄρχει (Max. 9.61/64, CP 3.550¹²¹) – Ագաթոնի. Իշխողը պիտի երեք բան հիշի. առաջին՝ որ մարդկանց է իշխում, երկրորդ՝ որ ըստ օրենքների է իշխում, երրորդ, որ հավերժ չի իշխում:

¹¹⁹ St^u Stobaeus 4. 52b. 44:

¹²⁰ Այս արտասովոր բառը հավանաբար ցեղանուն է:

¹²¹ St^u Stobaeus 4. 5. 24:

177. *Ἐπικτήτου*. Εἰ βούλει σοι τὴν οἰκίαν εὖ οἰκεῖσθαι, μιμοῦ τὸν Σπαρτιάτην Λυκοῦργον. ὃν γὰρ τρόπον οὐ τείχεσι τὴν πόλιν ἔφραξεν, ἀλλ' ἀρετῇ τοὺς ἐνοικοῦντας ὠχύρωσε καὶ διὰ παντὸς ἐτήρησεν ἐλευθέραν τὴν πόλιν. οὕτω καὶ σὺ μὴ μεγάλην αὐλὴν περίβαλε καὶ πύργους ὑψηλοὺς ἀνίστα, ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας εὐνοία καὶ πίστει καὶ φιλία στήριξε (Max. 9.66/69, CP 4.6¹²²) – *Էպիկտետոսի*. Եթե ուզում ես, որ տունդ լավ կառավարվի, ընդօրինակիր սպարտացի Լիկուրգոսին, քանի որ նա չի պարսպապատել քաղաքը պատերով, այլ բնակիչներին առաքինությամբ է ամրացրել և մշտապես ֆաղափր ազատ պահել: Այդպես դու էլ մեծ բակ մի՛ ցանկապատիր ու բարձր աշտարակներ մի՛ կանգնեցրու, այլ բնակիչներին ամրացրու բարեմտությամբ, հավատով ու սիրով:

CP + καὶ οὐδὲν εἰς αὐτὴν εἰσλεύσεται βλαβερόν, οὐδ' ἂν τὸ σύμπαν τῆς κακίας παρατάξῃται στίφος – Եվ ոչ մի վնասակար բան նրա մեջ չի մտնի, և մի ամբողջ շարիֆի զորք նրա դեմ չի շարվի:

178. Δεινὸν καὶ χαλεπώτατον τοὺς χείρους τῶν βελτιόνων ἄρχειν καὶ τοὺς ἀνοητοτέρους τοῖς φρονημωτέροις προστάττειν (Max. 9.68/71, CP 5.41) – Ահավոր է ու շատ տանջալից, երբ վատերն իշխում են ավելի լավերին և ավելի հիմարները կարգվում են ավելի խելացիների գլխին:

179. Κότυς ὁ τῶν Θρακῶν βασιλεὺς, Θηβαίων σεμνυνομένων ὅτι Λακεδαιμονίων ἡγήσαντο, ἐγὼ φησίν, ἐώρακα χειμάρρους ποταμοὺς μεῖζους τῶν ἀενάων γενομένων, ἀλλ' ὀλίγον χρόνον (Max. 9.70/73, CP 6.97) – Փրակացիների թագավոր Կոտիսը, երբ թեբացիները պարծենում էին, թե իշխում են լակեդեմոնացիներին, ասաց. «Ես տեսել եմ, թե ինչպես են վարարած գետերը մշտափոփոխվում մեծ դարձել, սակայն մի կարճ ժամանակ»:

180. Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς τίνοι καταλιμπάνεις τὸ βασίλειον, ἔφη τῷ δυνάμηνω (Max. 9.71/74 [Cotys], CP 6.100) – Երբ նույն մարդուն հարցրին, թե ում ես թողնում թագավորությունդ, ասաց՝ կարողին:

196. Ἐπίχαρμος εἰπάτω “νοῦς ὁρῇ καὶ νοῦς ἀκούει, τᾶλλα κωφὰ καὶ τυφλά” (Clem. Alex. *Strom.* 2.5.24.4) – Էպիփարմոսը թող ասի. «Միտքն է տեսնում և միտքն է լսում, մնացյալը խուլ է ու կույր»:

197. Ζήνων. Πλάτωνος. Αρχὴ γνώσεως τῆς ἀγνοίας ἡ γνῶσις (Max. 56.19/20) – *Պլատոնի*. Գիտության սկիզբն անգիտության գիտությունն է:

¹²² St^u Stobaeus 3. 1. 363:

GOHAR MURADYAN

THE GREEK SOURCE OF THE SAYINGS OF THE PHILOSOPHERS

Key words: Sayings, translation from Greek, Corpus Parisinum, pseudo-Maximus the Confessor, thematic division, pagan sages.

The *Sayings of the Philosophers* (called sometimes *Sayings of Sages*) are extant in numerous Armenian manuscripts. Their contents, like those of the Greek *gnomologia*, strongly vary. Ruzanna Poghosyan's article in the present volume contains a critical edition of one of the recensions of that text, which she compiled on the basis of three 14th c. manuscripts. It consists of 200 sayings, divided into 23 thematic groups: the first section (1-10) has no subtitle, but could be entitled "Concerning prudence"; the rest are entitled as follows: "Concerning courage," "Concerning friends," "Concerning rulers," "Concerning swearing," "Concerning education," "Concerning fate," "Concerning conscience," "Concerning physicians," "Concerning evil women," "Concerning law," "Concerning care", "Concerning wealth," "Concerning drunkenness," "Concerning the honor of parents," "Concerning flattery," "Concerning noble birth," "Concerning silence," "Concerning judgement," "Concerning glory," "Concerning death," "Concerning rulers" (the same as the 4th section), "Concerning deity." Our search for their possible Greek sources led to the conclusion that the collection in question is a translation of a Greek original which belongs to the "family" of the collection called *Loci communes* ascribed to Maximus the Confessor (probably compiled in the 9th or early 10th c.), not to its long recension divided into 71 sections, but to an abridged recension. At least 175 sayings of the 200 in the Armenian version have parallels in that collection, the majority of them being exact translations from the Greek. 148 of the 175 are also present in the *Corpus Parisinum* which is regarded the main source of the *Loci communes*, 63 are also found in Stobaeus' *Anthology*, which in its turn is the source of the *Corpus Parisinum*. One saying finds a parallel in the collection of Secundus the Silent philosopher, and another in the *Lives of Philosophers* of Diogenes Laertius. In the case of the remaining three entries we have failed to find Greek parallels.

The last section, "Concerning deity" (181-200) does not correspond to this general picture. Entries 188-200 were probably added later, from the *Book of Chreia* (Գիրք պիսնյից, with some different readings), whereas it is difficult to determine the origin of the rest. These sayings are ascribed to the philosopher Hermes, to Virgil, Aristotle, Socrates, Sophocles, Solon, Plato, and Epicharmus, and also to the mysterious Ariskos, T'elos, and P'ilistok'os (in all probability, these are corrupted names). These sayings have Christian content, in contrast with the pagan character of the rest of the collection.

The article contains the above-mentioned Greek parallels with the Armenian sayings (the identical numbering helps finding parallel entries), accompanied by their translation into modern Armenian.

ГОАР МУРАДЯН

ГРЕЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК ДРЕВНЕАРМЯНСКИХ «ИЗРЕЧЕНИЙ ФИЛОСОФОВ»

Ключевые слова: Изречения, перевод с греческого, «Парижский корпус», псевдо-Максим Исповедник, тематическое деление, языческие мудрецы.

«Изречения философов» (иногда такие сборники называются «Изречения мудрецов») сохранились во множестве армянских рукописей. Их состав и содержание, как и в греческих гномологиях, сильно варьируется. В статье Рузанны Погосян в данном номере журнала помещен составленный ею критический текст одного из вариантов сборника изречений на основе трех рукописей XIV века. Он состоит из двухсот изречений, разделенных на 23 тематических раздела: подзаголовков первого раздела (1-10) отсутствует, но его можно было бы назвать «О рассудительности»; остальные озаглавлены: «О мужестве», «О друзьях», «О правителях», «О клятве», «Об образовании», «О судьбе», «О признании», «О врачах», «О злых женах», «О законе», «О попечении», «О богатстве», «О пьянстве», «О почитании отцов», «О лести», «О благородстве», «О молчании», «О суждении», «О славе», «О смерти», «О правителях» (та же тема, что и 4-ая группа), «О божестве». Поиски их возможных греческих источников привели нас к тому, что собрание является переводом греческого сборника, относящегося к «семейству» *Loci communes*, приписываемого Максиму Исповеднику (предположительно IX век или начало X), но не полной его версии, состоящей из 71-го раздела, а какого-то сокращенного варианта. По крайней мере 175 из двухсот армянских высказываний имеют параллели с изречениями в этом сборнике, а многие являются их дословным переводом. 148 из этих 175-и присутствуют также в *Corpus Parisinum* (вероятно, VIII век), который считается главным источником собрания *Loci communes*, а 63 – в антологии Стобея, источнике «Парижского корпуса». Два изречения имеют параллели соответственно в сборниках Секунда Молчаливого и в «Жизни, учениях и изречениях знаменитых философов»

Диогена Лаэртского. Для оставшихся трех апофтегм найти греческие параллели не удалось.

Последний раздел, «О божестве» (181-200), не вписывается в эту картину. Эти изречения, видимо, были добавлены позднее: 188-200 – из «Книги хрий» (с некоторыми разночтениями), а о происхождении остальных судить трудно; они приписаны философу Гермесу, Вергилию, Аристотелю, Сократу, Софоклу, Солону, Платону, Эпихарму, а также непонятым Аriskосу, Телосу, Филистихосу (по всей вероятности, это искаженные имена); в них намечается христианская тематика, в отличие от абсолютно языческого содержания всего остального сборника.

В статье приводятся греческие параллели древнеармянских изречений с переводом на современный армянский.